

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Bakalářská práce

Alena Kobesová

**Domov v konceptualizaci českých mluvčích (dotazníkové
šetření)**

DOMOV (house/home/homeland) as a Czech concept (Questionnaire survey)

Praha 2014

Vedoucí práce: doc. PhDr. Irena Vaňková, CSc., Ph.D.

Poděkování

Děkuji všem, kteří přispěli ke vzniku této práce, zvláště pak vedoucí mé bakalářské práce doc. PhDr. Ireně Vaňkové, CSc., Ph.D. za podnětné rady, vstřícnost a trpělivost.

Dále děkuji své rodině za trpělivost, podporu a veškerou pomoc při psaní bakalářské práce i v průběhu celého studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 8. 5. 2014

.....
Alena Kobesová

Abstrakt

Práce je zaměřena na zkoumání konceptualizace domova českými mluvčími různých věkových kategorií (předškolní děti, studenti, dospělí). Snaží se doplnit poznatky zjištěné v rámci mezinárodního srovnávacího výzkumu EUROJOS *Jazykový obraz světa Slovanů a jejich sousedů*. Metodologicky vychází z kognitivní lingvistiky a etnolingvistiky. Ověřuje konceptualizaci domova na základě dotazníku inspirovaného výzkumem probíhajícím v rámci projektu EUROJOS. Toto šetření je modifikováno, zařazení do něj jsou zástupci různých věkových skupin. Zařazeny do něj jsou i předškolní děti, jejichž konceptualizace se ověřují prostřednictvím kresby. V práci se porovnávají dosavadní výsledky vlastního empirického šetření s teoretickými východisky.

Klíčová slova

domov, konceptualizace, kognitivní lingvistika, jazykový obraz světa, klíčová slova, srovnávací výzkum EUROJOS

Abstract

This bachelor's thesis is focused on exploring of home conceptualization by Czech native speakers of different ages (preschool children, students, adults). It aims to supplement information identified in the context of international comparative EUROJOS research – *Linguistic and cultural picture of the world of Slavs and their neighbors*. It's methodologically based on cognitive linguistics and ethnolinguistics. It verifies the conceptualization of home based on my questionnaire which was inspired by ongoing research within the EUROJOS project. This survey will be modified; representatives of different age groups are assigned to it. Preschool children are included to this project too and their conceptualization is verified through drawings. In this bachelor's thesis the current results of my own empirical survey are compared with theoretical solutions.

Keywords

house/home/homeland, conceptualization, cognitive linguistics, linguistic picture of the world, key words, comparative EUROJOS research

Obsah

Úvod	8
1 Teoretická a metodologická východiska	10
1.1 Kognitivní lingvistika	10
1.1.1 Lublinský přístup	11
1.2 Etnolingvistika, její teze a pojmy	12
1.3 Jazykový obraz světa – definice	12
1.3.1 Přirozený jazyk	13
1.4 Klíčová slova	14
1.5 Srovnávací výzkum EUROJOS	15
2 Jazykový obraz domova	17
2.1 Dům	17
2.2 Doma a domů	18
2.3 Domov	18
2.3.1 Hyperonyma, synonyma a opozita domova	19
2.3.2 Četnost v korpusu ČNK	20
2.4 Domov jako klíčové slovo	20
3 Empirická část	23
3.1 Konceptualizace domova u předškolních dětí	23
3.1.1 Cíl a postupy výzkumu	23
3.1.2 Vnímání domova předškolními dětmi	24
3.1.3 Interpretace dětských kreseb	25
3.1.4 Shrnutí poznatků na základě veškerých kreseb	32
3.1.5 Srovnání – kresba dětí z první a druhé třídy základní školy	33
3.2 Konceptualizace domova na základě dotazníku	37
3.2.1 Výzkum konceptualizace domova	37
3.2.2 Dotazník využitý k výzkumu	37

3.2.3	Hodnocení a výsledky dotazníkového šetření.....	38
3.2.3.1	Obecné údaje o respondentech.....	38
3.2.3.2	Informace týkající se domova/doma/domů.....	40
3.2.3.3	Rozdíly v konceptualizaci na základě věku.....	47
3.2.3.4	Rozdíly v konceptualizaci na základě pohlaví.....	48
3.2.3.5	Rozdíly v konceptualizaci na základě vzdělání.....	49
3.3	Závěrečné hodnocení a výsledky šetření.....	49
	Závěr.....	53
	Seznam použité literatury.....	55
	Seznam obrázků, tabulek a grafů.....	58
	Seznam příloh.....	59
	Přílohy.....	60

Seznam použitých zkratk

ČNK	Český národní korpus (SYN2010)
PSJČ	Příruční slovník jazyka českého

Úvod

*„Domove, domove
drahý a jediný,
nejdražší, nejsladší
nad světa končiny.*

...

*Jinde jsou krásnější,
jinde jsou šťastnější,
ale ty's nad všechny
vlasti mi milejší.*

*Před mořem, za mořem
nenajdu takové,
jako ty, milený
český můj domove!“*

(Josef Václav Sládek; Skřivánčí písně)

Báseň, která uvádí tuto bakalářskou práci, je typickým příkladem básniček, které se děti učí ve škole a všichni z českých mluvčích je znají. Zachycuje stereotyp domova, říká se „všude dobře, doma nejlíp.“ Kromě slova *domov* v češtině existuje ještě slovo *dům*. Obě tato slova spolu souvisí, ale každé z nich představuje rozdílné věci. Vaňková (2012) ve své práci poukazuje na to, že *dům* je konkrétní věc, můžeme si ho např. koupit. *Domov* ale představuje určitou hodnotu – něco, co si člověk za peníze koupit nemůže. S domovem souvisí rodina, národ, rodná země, dokonce i v české hymně jsou na začátku slova *Kde domov můj*. Proto se nabízí otázka, jak čeští mluvčí vnímají domov? Právě na tuto otázku se pokusíme odpovědět. Je pro nás domovem pouze budova, dům nebo má toto slovo hlubší význam, mění se vnímání domova nebo zůstává stejné?

V této práci budeme vycházet z konceptu jazykového obrazu světa, jenž bude teoretickým východiskem pro naši práci. Opřeme se o přístupy kognitivní lingvistiky, zvláště pak lublinské etnolingvistické školy. Hlavní otázkou, kterou si v této práci položíme, bude, jak čeští mluvčí konceptualizují domov. Odpověď na tuto otázku pomůže odhalit průzkum, který budeme provádět pomocí dotazníkového šetření u českých mluvčích různých věkových kategorií. Cílem práce je také empiricky doplnit poznatky zjištěné ve stati Vaňkové (2012) na téma *Dům a domov v českém jazykovém obrazu světa*, to vše v rámci mezinárodního srovnávacího výzkumu EUROJOS *Jazykový obraz světa*

Slovanů a jejich sousedů. V rámci této stati již byl zjištěn jazykový obraz domova na základě jazykových konotací, širších kontextů a textů. Tato práce se pokusí teoretické poznatky rozšířit o empirické šetření.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. V první kapitole se budeme věnovat teoretickým a metodologickým východiskům této práce, tedy kognitivně-kulturnímu přístupu k jazyku. Představíme koncept jazykového obrazu světa, zvláště pak jeho definici. Budeme se zabývat klíčovými slovy a poukážeme na srovnávací výzkum EUROJOS.

Ve druhé kapitole se seznámíme s jazykovým obrazem domova a představíme stěžejní práce Vaňkové (2012) a Danahera (2010) na toto téma, na jejichž základě ukážeme domov jako české klíčové slovo.

Hlavní částí této práce bude kapitola třetí, ve které prezentujeme samotné šetření, jež bude provedeno na základě dotazníku u dospělých jedinců a na základě kresby u dětí předškolního věku. Tento výzkum bude inspirovaný výzkumem, který probíhá v rámci projektu EUROJOS.

V závěru shrneme dosavadní získané informace a pokusíme se je porovnat s výsledky vlastního empirického šetření. Tyto výsledky budou včleněny do kontextu sémantického výzkumu provedeného dosud pouze se zřetelem k jazykovým a textovým údajům.

1 Teoretická a metodologická východiska

1.1 Kognitivní lingvistika

Abychom zjistili, jak jako čeští mluvčí rozumíme slovu *domov* a jaký je jeho jazykový obraz, musíme si nejprve představit kognitivní lingvistiku a základní pojmy, které s touto vědou souvisí.

Kognitivní lingvistika je součástí kognitivních věd, které se zabývají povahou mysli a jejím fungováním, důležité v propojení s jazykem jsou složky rozumové a poznávání v úzkém slova smyslu (vnímání, učení, usuzování), jak funguje mysl v nejširším slova smyslu (racionální i neracionální jednání, paměť, komunikace, kreativní činnost, intencionalita, vědomí (Vaňková a kol., 2005, s. 18). Cílem a východiskem kognitivních věd je vzájemná interakce a součinnost různých vědních oborů. Thagard (2001, s. 11) uvádí, že „kognitivní věda je interdisciplinární aktivitou zabývající se myšlením a inteligencí a zahrnující filozofii, psychologii, umělou inteligenci, neurovědy, lingvistiku a antropologii.“

Kognitivní lingvistika je interdisciplinární, jelikož využívá poznatky z různých vědních disciplín, např. psychologie, sociologie, neurologie, filozofie, informatika nebo antropologie (Lakoff, 2006). Jedná se o lingvistiku, jež je orientovaná kognitivně, kulturně a antropologicky a jazyk je v ní součástí lidského kognitivního systému. „Kognitivní lingvistika vychází z předpokladu, že jazyk – jeho gramatika, slovní zásoba, frazeologie, vnitřní významová provázanost jeho jednotek, způsobů jejich spojování – vypovídá něco velmi podstatného o principech našeho myšlení, o tom, jak jednotlivé věci a jevy chápeme, hodnotíme a jaký k nim máme vztah“ (Vaňková a kol., 2005, s. 12).

Důležité je, jak jako mluvčí daného jazyka chápeme svět a jak se to projevuje v jazyce. Kognitivní lingvistika klade důraz převážně na to, jak je jazyk provázaný s myšlením, jaké jsou způsoby lidské konceptualizace světa, jež jsou s jazyky spojené.

V rámci kognitivní lingvistiky lze vymezit (jen zcela rámcově) dva hlavní směry. První směr, antropocentrický, se objevuje v americké kognitivní lingvistice. Druhý směr, jenž je více zaměřen na jedince jako člena jazykového společenství, je velmi výrazný v polské kognitivní lingvistice (Encyklopedický slovník češtiny, 2002, s. 246).

Hlavní podstatou americké kognitivní lingvistiky je, co jazyk vypovídá o různých aspektech lidské mysli. Snaží se postihnout lidskou tělesnou zkušenost jako základ vztahu člověka ke světu – univerzálie, které jsou společné pro mluvčí všech jazyků (Vaňková

a kol, 2005, s. 35). Lakoff a Johnson¹ poukazují na centrální pojmy – pojmová metafora a antropocentrické hledisko. Pro naše vnímání a prožívání světa je důležitá právě tělesnost a prostorová ukotvenost. Celý náš pojmový systém, ve kterém myslíme a jednáme, má metaforickou povahu. Metafory strukturují naše vnímání, myšlení a konání - náš jazyk je strukturován metaforicky (Lakoff - Johnson, 2002, s. 15-17). Podstatou metafory je chápání a prožívání jednoho druhu věci z hlediska jiné věci.

Druhým směrem, který se objevuje v kognitivní lingvistice, je polský kognitivní lingvistický směr. Podobně jako americká kognitivní lingvistika klade důraz na to, co je v jazyce dáno naší tělesností a antropocentrismem (Vaňková a kol, 2005, s. 35). Důležitý je sociální a kulturní aspekt, v každém jazyce se konceptualizace světa liší. „Tento směr vychází z myšlenek o jazykové relativitě, akcentuje zejména fakt svébytné konceptualizace světa, uložené v každém jazyce“ (Vaňková a kol, 2005, s. 35). Výzkumy polské kognitivní lingvistiky směřují k tomu, co je příznačné pro obraz světa zprostředkovaný konkrétním jazykem (Vaňková a kol, 2005, s. 35). Jazyk zde chápeme jako komplexní výraz existence člověka ve světě (Vaňková, 1999, s. 287).

Polská kognitivní lingvistika pracuje s termínem *językowy obraz świata* (jazykový obraz světa). Vaňková (2007, s. 10) říká: „Přístup to byl na americkém kognitivismu zcela nezávislý. Existují tu zásadní paralely, to se brzy zjistilo, avšak třeba právě komplexní pojem jako *jazykový obraz světa* v americkém kontextu chybí.“

1.1.1 Lublinský přístup

Právě lublinský přístup k jazykovědě, jenž se začal formovat v osmdesátých letech 20. století, vyniká mezi přístupy polské kognitivní lingvistiky (Vaňková, 2007, s. 9-12). Tento přístup k jazyku a jeho zkoumání je založen kognitivně, kulturně a antropologicky. V centru tohoto přístupu stojí osobnosti jako Anna Pajdzińska, Jerzy Bartmiński a Ryszard Tokarski.² V pracích těchto jazykovědců se začal užívat pojem jazykový obraz světa, „jde tu ovšem nejen o pojem, nýbrž i o svébytný přístup k jazyku, který je jím reprezentován a označován“ (Vaňková a kol., 2005, s. 46).

Přístup klade důraz na sepětí jazyka s kulturou. Podobně jako kognitivní lingvistika americká zohledňuje jako základní principy tělesnost, pojmovou metaforu i teorie kategorizace na základě prototypu/stereotypu (Vaňková, 2007, s. 47). Do popředí se

¹ Práce amerických vědců George Lakoffa a Marka Johnsona patří mezi nejznámější pojetí, jedná se např. o LAKOFF, G. P., JOHNSON, M.: *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002 a JOHNSON, M.: *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*. Chicago: Chicago University Press, 1987.

² Skupina badatelů a vědců se jinak nazývá polská sémantická škola.

dostává především to, co je spojeno s kolektivní myslí - studuje se jazyk jako obraz světa a národní jazyk úzce souvisí s národní kulturou. Zkoumají se změny obrazu světa v historii, a jaké dějinné důsledky a kulturní vlivy to zanechalo na povaze jazyka (Vaňková, 2007, s. 48).

1.2 Etnolingvistika, její teze a pojmy

Jedná se o vědeckou disciplínu zkoumající vztah mezi jazykem a kulturou. Zabývá se zkoumáním jazyka jako nástroje společenské komunikace a jako součásti kultury. Jazyk v sobě zahrnuje podstatné vlastnosti kultury jako celku, ale také způsoby konceptualizace a kategorizace věcí, které jsou pro danou kulturu příznačné, dále systém hodnot uplatňujících se v ní a společensky zakotvených postojů ke světu. Jazyk je součástí kultury a zaručuje její jednotu (Bartmiński, 2008a).

Teze etnolingvistiky zformuloval J. Bartmiński, podle něhož etnolingvistika patří mezi lingvistické směry, nepředstavuje interdisciplinární obor, pojí se s etnologií, méně s etnografií. Hlavním cílem je výzkum kultury určitého společenství, usiluje o studium mentality nositelů této kultury a způsobu konceptualizace světa, jak je uchována v jazyce. Zkoumá národní jazyk a všechny jeho varianty, jak spisovný jazyk, tak i jeho dialekty. Jazyk se zkoumá z hlediska synchronního i historického, varianty jazyka, jazykové styly, slovesné žánry. Etnolingvistika se zaměřuje na současný jazyk, ale může čerpat i z historického materiálu.

Pojmy, které se v etnolingvistice uplatňují, jsou jazykový obraz světa a jazykový stereotyp, které umožňují celistvý popis jazyka. Kromě kategoriálních příznaků významu se stále více bere v úvahu sféra konotací. Pracuje se s kognitivní definicí, jež slouží k rekonstrukci a popisu, co je ukotveno ve formě stereotypů (Bartmiński, 2008b).

1.3 Jazykový obraz světa – definice

Jazykový obraz světa se stal ústředním pojmem kognitivní lingvistiky. Rozumíme jím způsob, jakým dané společenství chápe svět, hodnotí ho, sdílí a prožívá, jak náš jazyk interpretuje skutečnosti.

Jazykový obraz světa má definic více. Záleží na tom, které aspekty tohoto pojmu se zohledňují. Podle Bartmińského (1999, s. 104) je jazykový obraz světa interpretace skutečnosti uložená v jazyce, kterou lze chápat jako souhrn soudů o světě. Jako Bartmiński

pracuje s formulací „interpretace skutečnosti“, obdobně Grzegorzyczková definuje jazykový obraz světa jako „způsob chápání světa“ (Vaňková a kol, 2005, s. 52).

„Jazykový obraz světa není obrazem světa, ale jeho interpretací a zčásti i kreací“ (Ziółkowski, 2007, s. 340). Jazykové obrazy se od sebe odlišují v různém společenství podle toho, jak si ho dané společenství jazykově utváří. Liší se právě v závislosti na různém komunikačním prostředí, odlišují se stylově, žánrově, ale i etnicky. Podle lublinského badatele R. Tokarského jazyk vyznačuje systémy orientace ve světě a poskytuje vysvětlení toho, jak různá jazyková společenství rozumějí světu a jak ho hodnotí (Vaňková, 2001, s. 22).

Přibližné ekvivalenty JOS jsou pojmy *Sprachliches Weltbild* a *view of the Word*. S pojmem *Sprachliches Weltbild* se poprvé setkáváme u německého romantického filozofa jazyka W. Humboldta v 19. století, který přišel s teorií, že „v každém přirozeném jazyce je uložen specifický pohled na svět“ (Vaňková a kol. 2005, s. 48). Tato teorie se stala základním pilířem významného myšlenkového směru německé filosofie a lingvistiky. Naproti tomu představitelé americké etnolingvistiky E. Sapir a B. J. Whorf mluví o *view of the world*. Tento termín se objevil nezávisle na evropském myšlení. Tito dva američtí badatelé jsou známí Sapir-Whorfovou hypotézou o jazykovém determinismu a jazykovém relativismu, jež tvrdí, že naše chápání a vidění světa je ovlivňováno jazykem, kterým mluvíme. Různé jazyky mají různé pohledy na svět. „Každý jazyk představuje specifickou interpretaci světa - často se mluví o brýlích mateřského jazyka, které máme stále nasazeny, aniž si tento fakt plně uvědomujeme“ (Vaňková a kol., 2005, s. 49).

1.3.1 Přirozený jazyk

Centrem jazykového obrazu světa, jako modelu uloženého a strukturovaného v jazyce, je přirozený jazyk (*język potoczny*, *język naturalny*). Přirozený jazyk koresponduje se základní lidskou zkušeností, osvojujeme si ho v dětství a je to pro nás první jazyk, používáme ho v každodenních situacích. Je to jazyk nejjednodušší, nejkonkrétnější a člověku nejbližší (Vaňková a kol., 2005, s. 56).

Z jazyka prvotního vychází přirozený styl (*styl potoczny*). Obraz světa, který se pojí s tímto jazykem, je „naivní“ a „opřený o perspektivu prostého člověka a o jeho zdravý selský rozum“ (Vaňková a kol., 2005, s. 57). „Je to obraz uložený v jazyce a dostupný skrze jazyk“ (Bartmiski, 2001, s. 119). Je s ním spojena vyjadřovací konkrétnost, antropocentrismus, subjektivita, subjektivní generalizace a typizace a přítomnost

hodnocení. To se nachází ve struktuře jeho slovní zásoby a frazeologii i v její sémické organizaci, ale i ve slovtvorných pravidlech a syntaxi (Vaňková a kol., 2005, s. 57).

1.4 Klíčová slova

Abychom mohli říci, zda se v případě *domova* může jednat o české klíčové slovo, musíme vysvětlit princip klíčových slov. Tento princip propojuje slovní zásobu a kulturu (Wierzbicka, 1997, s. 15).

Klíčové slovo bychom mohli definovat jako výraz, který je naplněný specifickým významem pro daný jazyk a zahrnuje velký sémantický potenciál (i možnost figurovat v mnoha kontextech) (Vaňková, 2012). „Klíčová slova Wierzbicka chápe v tomto směru jako slova v kontextu dané kultury zásadní a zvlášť exponovaná. Lze totiž ve zkratce odhalit specifičnost dané kultury, nabízejí do ní originální vhled, průzor“ (Vaňková, in Vaňková – Pacovská, 2010, s. 40). Wierzbicka (1997, s. 16) poukazuje na ruská slova *sud'ba*, *duša* a *toska*. Tato slova hrají důležitou roli v ruské kultuře a díky nim můžeme do této kultury nahlédnout. Dále říká, že neexistuje žádný konečný soubor těchto klíčových slov v jazyce a není ani žádný objektivní postup pro identifikování těchto slov. Otázkou zůstává, jak zjistíme, že se v případě konkrétního slova jedná o klíčové slovo? Nejprve bychom měli zjistit, že se jedná o běžné slovo a ne slovo okrajové. Také je nutné prokázat, že toto slovo (bez ohledu na celkovou frekvenci) se velmi často používá v konkrétní sémantické oblasti (např. oblast emocí nebo hodnot) a objevuje se v různých kontextech, zda se vyskytuje v příslovích, v různých výrociích, v populárních písních, knižních titulech. Není důležité dokázat, že dané slovo je klíčovým slovem, ale co nám vypovídá o dané kultuře (Wierzbicka, 1997, s. 16). Významně se uplatňuje i hledisko srovnávací.

Jako české klíčové slovo byl *domov* ukázán v pracích Vaňkové³ a Danahera⁴ (srov. 2.2). Danaherova studie ukázala *domov* jako klíčové slovo pouze v rámci díla Václava Havla. Z této studie není jednoznačné, zda toto slovo pokládá přímo za české kulturně klíčové slovo. Vaňková (2012) k tomu dodává, že není vyloučeno, že by se mohlo jednat o české kulturně klíčové slovo, protože „pojmem *domova* se opravdu jeví jako výrazný český kulturní artefakt.“

³ VAŇKOVÁ, I. Dům i Domov v češskoj jazykovej kartine mira. In: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*. Lublin: UMCS, 2012.

⁴ DANAHER, D. S.: Translating Havel: Three key words (*domov*, *svědomí*, and *klid*). *Slovo a slovesnost*, 71, 2010, 4.

1.5 Srovnávací výzkum EUROJOS

Projekt EUROJOS byl vytvořen v roce 2008 na XIV. mezinárodním sjezdu slavistů v Ochridu. Jedná se o mezinárodní výzkumný projekt, jehož cílem je prozkoumat jazykově-kulturní obraz světa Slovanů na srovnávacím základě (Grzegorzczkova, 2010, s. 276). Studie, které se věnují této tematice, jsou publikované v periodiku Etnolingwistyka vycházejícím jednou ročně v Lublinu. Program EUROJOS odpovídá pojetí koncepce etnolingvistiky prezentované v pracích J. Bartmińskiego.

Cílem je dokončení paralelních sémantických analýz na materiálu všech slovanských jazyků (a některých dalších), s úmyslem učinit mezijazykové a mezikulturní porovnání. Mezi předměty bádání patří pochopení axiologických pojmů (konceptů), které hrají významnou roli v současném světě - jako SVOBODA, DŮSTOJNOST, PRÁCE, DOMOV atd. Základními zdroji pro zpracování analýzy jsou data systémová, texty a průzkumy (Językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym, www.ispan.waw.pl, 2014).

Na začátku tohoto výzkumu bylo potřebné určit jednoznačný základ pro porovnávání jazyků a zůstala otevřena otázka, co se má tímto základem stát, jestli slovo, pojem nebo věc, a která varianta jazyka se stane společným základem zkoumání pro všechny srovnávané jazyky. V mezijazykových srovnáních by se měla používat vždy táž stylová varianta čili „funkční styl“ národního jazyka, v polské lingvistice se tato varianta označuje jako *styl potoczny* (srov. 1.3.1). Rekonstrukce JOS v tomto výzkumu by se měla opírat o systémové údaje - o kategoriální data, gramatická (oblast morfolgie, slovo tvorby i skladby, a o data lexikální), o slovníky, o sémantické definice a frazeologii. Využívat by se měly i národní textové korpusy a výsledky asociačních a kognitivních experimentů – dotazníků, ze kterých by se mělo těžit (Bartmiński, 2010, s. 331).

Jednotlivé rekonstrukce jazykových obrazů světa mají vycházet z hodnot, které tyto obrazy zásadně utvářejí a nejvýrazněji rozhodují o identitě každého společenství (kolektivu). Mezi hlavní otázky patří, jaké hodnoty to jsou a zda existují nějaké klíčové pojmy (koncepty) (Bartmiński, 2010, s. 332).

Tyto hodnoty mají sice společný základ, ale na základě rozdílných historických a kulturních kontextů je každé společenství chápe jinak. Nabízí se otázka, co bude v první řadě předmětem srovnávacích výzkumů. Na jaké hodnoty se zaměřit - na hodnoty existenční (život, zdraví, člověk atd.) nebo hodnoty vysoké ideové úrovně (svoboda, rovnost, lidská práva atd.) (Bartmiński, 2010, s. 332).

V každém jazyce a kultuře jsou preferovány jiné pojmy. Pro tento výzkum je cílem „pokusit se nalézt pro každý jazyk (jazykově-kulturní okruh) ty hodnoty, které jsou mu vlastní, pokusit se určit jejich závažnost, vzájemný vztah i vztah k jiným hodnotám a rekonstruovat způsob, jak jsou chápány; teprve prostřednictvím všech těchto kroků může být postupně umožněno srovnání se situací v jiných jazycích“ (Bartmiński, 2010 s. 334).

Pokud bychom na tomto základě mluvili o pojmu DOMOV, můžeme ho mezi tyto pojmy zařadit. V posledních letech prováděli jazykovědci sociologické výzkumy, ve kterých věnovali těmto hodnotám velkou pozornost. Do těchto konceptů u nich patřil právě i DŮM/DOMOV. (Bartmiński, 2010, s. 333).

2 Jazykový obraz domova

V této části vysvětlíme, co je to *domov*, a zvláště shrneme poznatky, které byly zjištěny již ve stati Vaňkové (2012) a které budeme empiricky doplňovat v dalších kapitolách prostřednictvím vlastního šetření.

„První moment, který upoutá pozornost v souvislosti s českými daty, je fakt, že tam, kde má ruština nebo polština jedno slovo – *dom*, existují v češtině slova dvě – *dům* a *domov*“ (Vaňková, 2012). Mezi nimi existuje určitý sémantický rozdíl. Obě tato slova jsou v češtině velmi používaná podobně jako adverbia *doma* a *domů*, která s výrazem *domov* souvisí. Tato slova patří mezi první, která si osvojují již malé děti. Oproti slovu *dům* má *domov* abstraktnější a náročnější význam (Vaňková, 2012). S abstraktnějším významem slova *domov* jsou spojeny problémy s jeho překladem do jiných jazyků, které zmiňuje Danaher (2010). Píše, že české slovo *domov* má více či méně stabilní anglický překlad ve slově *home*, nelze ho tak však vždy přeložit, české slovo má bohatší a specifičtější sémantiku (Vaňková, 2012).

2.1 Dům

Mezi základní význam slova *dům* patří „stavení, budova k obývání“. Odvozenými významy pak jsou „sídlo nějaké instituce, podniku, součást jejich názvu (obchodní dům).“

Domem se rozumí **materiální věc, konkrétnum** (Vaňková, 2012). Dům můžeme např. koupit, zdědit, postavit. Jedná se o stálé lidské obydlí (musíme mít kde bydlet), ovlivňuje život lidí a odráží určité potřeby doby a společnosti. Dům je chápán i jako symbolické vyjádření osobnosti svého majitele, jeho vkusu, životního stylu – tzv. image svého vlastníka (Vaňková, 2012).

Jak jsme již poukázali, *dům* je slovem konkrétním, *domov* má abstraktnější význam. „V základě slova *domov* stojí *dům* ve smyslu „obytného stavení, budovy“ (Vaňková, 2012). Domov je nejen místem, kde bydlíme, ale též v sobě zahrnuje v určité hodnoty (srov. 3.2), mít dům a domov je rozdílná věc. Dům se stává prototypem domova, domov má nejčastěji podobu domu. (Vaňková, 2012).

2.2 Doma a domů

Významově korespondují se slovem *domov* adverbia *doma* a *domů*. *Doma* odpovídáme na otázku **kde?** *Domů* je oproti tomu odpověď na otázku **kam?** (Vaňková, 2012).

Tyto výrazy se objevují taktéž ve spoustě přirovnání, např. *být/chovat se někde jako doma, mít se/cítit se někde jako doma (u maminky), být/cítit se v něčem jako doma, chodit někam jako domů* (Slovník české frazeologie a idiomatiky, 2009). Nalézáme je v různých příslovích, např. *všude dobře, doma nejlíp*, nebo v různých dalších kolokacích – *být doma, jít domů, cesta domů* (Vaňková, 2012).

2.3 Domov

Slovo *domov* vzniklo ze staročeských podob nepřímých pádů substantiva *dům*, z něhož vznikla i adverbia *doma* a *domů* (Vaňková, 2012).

Jungmann (1990, s. 423) ve svém slovníku *domov* vykládá „**kde někdo domem, bytem jest, neb kde se narodil, die Heimat, Wohnung, Geburtsort, Vaterstadt, Vaterhaus.**“ *Domov* neoznačoval pouze substantivum, ale toto slovo bylo použito i ve významu „*domů, nach Hause.*“ Vaňková (2012) uvádí, že v této definici jsou vymezeny dva hlavní profily domova, které se často vzájemně prostupují (srov. 2.4):

- 1) profil bydlení („kde někdo domem, bytem jest“)
- 2) profil rodného místa („kde se narodil“).

Příruční slovník jazyka českého (1938 – 1940, s. 485) uvádí významy dva: „**místo, kde je člověk doma (jeho byt, rodina, dům, obec, vlast)**“ a „**býti někde domovem bydleti, býti obvyklý někde.**“ Tyto významy v sobě zahrnují pouze jeden z Jungmannových výkladů, a to „místo bydliště“, význam „místo narození“ PSJČ opomíjí.

Ve slovníku spisovné češtiny (1994, s. 362) autoři uvádí dvě významové definice. První zhruba odpovídá té Jungmannově, „**místo, kde se člověk narodil, kde je doma (byt, dům, rodina, obec, vlast),**“ zahrnuje v sobě oba již zmíněné profily. Objevuje se ještě druhý, odvozený význam „**místnost, budova pro společné ubytování; útulek, internát**“. Tento druhý význam se vykytuje nejčastěji v kolokacích *dětský domov, domov pracující mládeže, vojenský domov, studentský, učňovský domov; Ženské domovy; Domov hluchoněmé mládeže v Praze*, to znamená v názvech státních institucí. Pobyt v hromadných zařízeních (dětský domov, vězení, povinná vojenská služba, škola atd.) je ale pocíťován spíše jako **opozice domova** (Vaňková, 2012).

Domov nemusíme chápat pouze jako abstraktní pojem, mohli bychom ho vnímat v určitých případech jako věc. To lze ukázat na kolokacích „*najít domov, vytvořit (si) domov, mít domov, ztratit domov, odejít z domova X vrátit se domů, dát/ poskytnout někomu domov, vzít někomu domov.*“ Podle těchto kolokací bychom domov mohli vnímat jako něco hmatatelného.

2.3.1 Hyperonyma, synonyma a opozita domova

Důležitá pro naše šetření budou **hyperonyma, synonyma a opozita** slova *domov*, jelikož se tato slova objevovala v odpovědích na otázky z dotazníku.

I. Hyperonyma

Podle Vaňkové (2012) je vzhledem k primárnímu významu hyperonymem *domova* **místo pobytu**. *Domov* představuje také určitou **hodnotu (životní)**, pro některé dokonce hodnotu nejvyšší, zahrnující rodinu, přátele.

II. Synonyma

S významem „místa, kde je člověk doma“ se pojí synonyma jako *byt, rodina, dům, obec, vlast, útulek (dětský), internát* (Slovník českých synonym, 2008, s. 51). Tento slovník uvádí navíc na rozdíl od ostatních slovníků ještě *domovina, otčina, rodný kraj*.

Na základě slovníkových definic založených na synonymii mohou být dalšími synonymy i *místo narození, rodiště, rodný dům, rodná vesnice, rodné město, rodná země, vlast* a dále i *místo trvalého pobytu, byt, dům* (Vaňková, 2012).

III. Opozita

V případě opozit je situace složitější. Za opozita bychom mohli na základě kontextu označit výrazy jako *svět, cizina, dálka* nebo *škola, práce, ulice*. S ulicí souvisí výraz *bezdomovec*, jenž patří mezi deriváty slova *domov*. Jedná se o člověka bez domova, který nemá stálé bydliště, případně opustil svou zemi (*domov*) (Vaňková, 2012).

Jako opozita chápeme i různá ústavní zařízení, např. *dětský domov, domov důchodců nemocnice, vězení*. Většina těchto institucí má domov nahradit, ale ten, kdo pobývá v těchto zařízeních, obvykle touží po domově. (Vaňková, 2012).

2.3.2 Četnost v korpusu ČNK

Pomocí korpusu ČNK poukážeme na výskyt slova *domov* a představíme, v jakých textech a s jakou frekvencí se nejvíce vyskytuje.

V korpusu SYN2010 bylo nalezeno celkem 10 913 výskytů substantiva *domov*, jedná se o velmi frekventované slovo. *Domov* se nejvíce vyskytuje v beletristických textech, a to s počtem 4643 výskytů, v textech publicistických 4336 výskytů, což je jen o něco méně. Podle náhodně vybraného vzorku (100) můžeme konstatovat, že se *domov* vyskytuje ve všech významech, které byly výše popsány. V beletristických textech se nejvíce pracuje se slovem *domov* ve smyslu životní hodnoty a místa pobytu, v textech publicistických se nejčastěji jedná o místo pobytu (byt, dům, obec, místo narození).

Co se týče kolokací, tak slovo *domov* je nejčastěji spojeno se slovy *dětský* (931 výskytů), *důchodce* (733 výskytů), *senior* (268 výskytů). Podle těchto nalezených kolokací bychom mohli usoudit, že se *domov* používá pro označení institucí – *dětský domov*, *domov důchodců*, *domov seniorů*.

Domov se často pojí s adjektivy a přivlastňovacími zájmeny – *nový*, *útulný*, *náš*, *můj*, *svůj*, ale též se slovesy jako *odejít*, *utéci*, *vyhnat*, *opouštět*, *stýskat*, *najít*.

Další nalezené kolokace byly: *domov mládeže*, *domov pečovatelský*, *dočasný domov*, *teplo domova*, *stesk po domově*, *bez domova* atd.

2.4 Domov jako klíčové slovo

Už stat' Vaňkové (2012) a článek Danahera (2010) poukázaly na *domov* jako české klíčové slovo. Danaher (2010) se tomuto slovu věnoval v rámci textů Václava Havla a Vaňková (2012) představila *domov* v českém obrazu světa.

Danaher ve svém článku (2010, s. 251) mluví o nejednoznačném překladu slova *domov* do angličtiny. *Domov* se zpravidla překládá do angličtiny jako *home* nebo *homeland*, ale ve skutečnosti má tento český výraz mnohem bohatší a specifičtější sémantiku, kterou ukazuje na Havlových textech. V kontextu Havlových filosofických úvah je *domov* centrálním a klíčovým výrazem. Nespecifikuje však, zda *domov* pokládá přímo za české kulturně klíčové slovo (Vaňková, 2012).

Vaňková (2012) v závěru své stati dodává, že *domov* rozhodně patří mezi česká klíčová slova a to právě díky skutečnostem, které ve své práci autorka zkoumala prostřednictvím jazykových a textových dat. „*Domov* podstatně zakládá lidskou, zejména českou identitu.“ Výrazy korespondující s lexémem *domov* patřívají mezi klíčová slova

i v jiných jazycích, ať už se jedná o rodinu nebo vlast, tj. rodnou zemi. Oba tyto pojmy reprezentují základní lidské hodnoty.

Pro naši práci je stěžejní rozdělení profilů pojmu DOMOV v češtině podle Vaňkové (2012). Ta rozdělila sémantickou strukturu tohoto pojmu do **trojí roviny profilace**. Toto rozdělení nám pomůže při vyhodnocování samotného šetření a k jeho pochopení.

V první rovině profilace vyděluje autorka dva profily

1) profil bydlení

2) profil rodného místa⁵.

- 1) *Domov* je v prvním významovém centru **místo pobytu – profil bydlení**. Ukazují na to konotace jako bezpečí, soukromí, pohodlí, odpočinek a uvolnění, pocit, že jsme někde zvyklí.⁶ Pokud se v nějaké oblasti cítíme jako doma, znamená to, že se v něčem velmi dobře vyznáme a orientujeme, jsme si tím jistí. Zároveň *domov* jako místo pobytu poukazuje na různé sociální vazby, představuje rodinu, přátele, sousedy, ale zároveň lásku, pomoc, přijetí a sdílení života.
- 2) **Profil rodného místa** je primárně spojen s původní rodinou, s našimi předky, dětstvím, někde jsme se narodili a vyrůstali. V tomto případě jde o místo, kde jsme začali poznávat svět – rodný dům, rodný kraj, rodná země/vlast.

Ve druhé rovině profilace poukazuje Vaňková (2012) na **horizontální aspekt významy**, což jsou „soustředné kruhy domova“, jak o nich v návaznosti na texty Václava Havla mluví Danaher (2010) ve svém článku. V tomto článku ukazuje tři klíčová slova v textech Václava Havla a jedním z nich je právě slovo *domov*. Václav Havel mluví o „soustředných kruzích domova“, jenž jsou chápány jako soubor soustředných kruhů s jednotlivcem („já“) uprostřed. *Domov* je prostor, ve kterém žijeme, obec nebo město, kde jsme se narodili a strávili většinu života. Je to naše rodina, přátelé, místo, kde pracujeme a země, ve které žijeme, spolu s naší kulturou. Je to také rodný jazyk, kterým mluvíme, naše pohlaví, politická příslušnost, ale i vzdělání, výchova, sociální prostředí. Tyto kruhy formují naši identitu (Danaher, 2010, s. 251).

„Všechny tyto kruhy domova (rozumíme tím celý náš přirozený svět) jsou naší součástí, neoddělitelnou částí lidské identity. Pokud bychom byli zbaveni všech těchto aspektů domova, byli bychom zbaveni svého lidství“ (Danaher, 2010, s. 252).

⁵ Toto rozdělení bylo již zmíněno v kapitole 2.3

⁶ Srovnání ve frazému „*Cítit se někde jako doma*.“

Dále autor uvádí, že blízko tomuto vnímání domova je fráze *u nás*. Tento výraz je silně ukotven v českém prostředí a má blízko k výrazu *domov*. Může to znamenat „v naší zemi“, „mezi námi“ nebo „tady“. (Danaher, 2010, s. 253). *Doma* je synonymním spojením *u nás* a k výrazu *domů* existuje synonymum *k nám* (Vaňková, 2012).

Ve třetí rovině profilace zdůrazňuje Vaňková (2012) vertikální aspekt významu. V tomto aspektu mluví o pěti různých rovinách. Všechny tyto roviny jsou doloženy na textech.

- 1) První rovinou je **materiálně-praktická**. Základem pojmu **DOMOV** je dům, jenž představuje prototyp. Budujeme si dům a domov.
- 2) U **prostorové roviny** autorka mluví o základním významu domova, tedy tak, jak se ukazuje ve slovníkových definicích. *Domov* je **místo** – rodný dům, naše město, vlast, národ. U této roviny je důležité schéma opozice „blízko a daleko“, *domov* představuje jistou citovou blízkost, pokládáme ho za svůj (srov. frazém *být/cítit se v něčem jako doma*).
- 3) V **rovině sociální** je důležitá rodina. *Domov* není jen naše rodina, ale přátelé, příbuzní, popřípadě celý národ. Jedná se o lidi, ke kterým máme blízký citový vztah.
- 4) V **kulturně-jazykové rovině** se *domov* ukazuje v rámci naší rodné řeči – češtiny. S určitým společenstvím sdílíme hodnoty, cítíme k nim sounáležitost (jazyk, kultura, historická zkušenost).
- 5) V poslední rovině Vaňková mluví o **transcendentním aspektu**, který je patrný v konceptualizaci „*dvojího domova*“. Tím jedním chápeme ten pozemský a druhým se rozumí svět „na nebesích, u Boha“ – domov duchovní (Vaňková, 2012).

DOMOV představuje **hodnotu pozitivní, žádoucí**, rádi se do něj vracíme, cítíme se v něm dobře. V následujícím empirickém šetření se podíváme na konceptualizaci domova u dospělých českých mluvčích a u předškolních dětí.

3 Empirická část

Empirická část se dělí do dvou vzájemně se doplňujících částí, z nichž každá bude nejprve vyhodnocena individuálně. První část je zaměřena na konceptualizaci domova u dětí na základě kresby, v této části budou vysvětleny cíle a postupy šetření, shrnuty poznatky získané z kresby a následně vyloženy vybrané obrázky, které tyto poznatky demonstují. Druhá část se zaměřuje na průzkum konceptualizace domova pomocí dotazníků s ohledem na věk respondentů, jejich pohlaví a vzdělání. Obě tyto části budou na závěr společně vyhodnoceny a shrnuty a bude poukázáno na to, jak se konceptualizace proměňuje v průběhu věku a zda se liší.

3.1 Konceptualizace domova u předškolních dětí

3.1.1 Cíl a postupy výzkumu

Hlavním cílem tohoto šetření bylo zjistit konceptualizaci domova u dětí předškolního věku, jak a nakolik se liší od konceptualizace dospělých jedinců a které uvedené aspekty ze sémantických profilů se právě v jejich projevu objevují. K tomuto účelu byla využita kresba. Toto šetření se provádělo v jednotřídní heterogenní mateřské škole⁷ celkem u 15 dětí předškolního věku. Pro srovnání jsou do tohoto výzkumu zařazeny dále děti z prvního a druhého ročníku základní školy, těch se zúčastnilo celkem 8.

V raném dětství je jednou z oblíbených aktivit dítěte kresba, pomocí níž dítě sděluje informace v době, kdy ještě není schopné tak dobře komunikovat mluvenou nebo psanou řečí (Švancara, 1986, s. 150). Právě kresba pomáhá pochopit dítěti okolní svět, souvislosti a vztahy mezi věcmi, lidmi apod. (Uždil, 1980, s. 25).

Předškolní období tvoří věk cca od 4,5 do 6 let, jedná se o poslední fázi raného dětství. V této době se dítě snaží kreslit převážně to, co o daném objektu/předmětu ví a co se mu zdá na předmětu důležité. Oproti předchozímu věku se dětské výtvary koncem předškolního období více podobají skutečnosti, u dítěte převládá zobrazení reality (toho, co vidí, než toho, co cítí) (Vágnerová, 2000, s. 50). Dítě kresbou hodnotí okolní svět a projevuje se v ní citový vztah k zobrazovanému. Výtvarné činnosti závisí na smyslovém a rozumovém poznání světa (Uždil, 1980, s. 20). Dítě má jiné vidění a chápání světa než dospělý člověk, to se projevuje v kreslení, v kresbě se též odráží pocity dítěte. Mezi další

⁷ Z hlediska ochrany soukromí jednotlivých dětí nebude v této práci uveden přesný název a adresa školy, ve které se šetření provádělo.

činitele ovlivňující kresbu patří věk dítěte, jeho výchova, kultura, prostředí, ve kterém žije, ale i jeho subjektivní zkušenost (Stadlerová a kol, 2011, s. 42).

„Má-li mít interpretace vypovídací hodnotu, je důležité, abychom znali nejen dítě, které kreslí, ale i jeho sociální a kulturní zázemí, uplatňují se všechny vlivy“ (Davido, 2001, s. 125). Je proto důležité pozorovat dítě při tvoření obrázku, všimnout si, jaký příběh zobrazuje, jak postupuje, zda váhá, neboť to všechno jsou prvky, které nám při interpretaci mohou pomoci. (Davido, 2001, s. 126). Proto jsem během kresby byla přítomna a měla možnost sledovat, jak děti jednotlivé kresby tvoří. Všechny děti měly k dispozici stejné prostředky a podmínky. Před samotným začátkem jsme s dětmi vedly rozhovor na téma domov, jehož účelem bylo zjistit, co pro děti domov představuje.⁸ Následně začala samotná kresba, po níž jsme děti požádaly, aby nám kresbu vysvětlily a popsaly jednotlivé části. O některých částech dítě není schopné mluvit, proto jsme pokládaly otázky typu: „*Co všechno jsi na obrázek nakreslil? Kdo všechno je doma? Maminka, tatínek nebo někdo další?*“ (Davido, 2001, s. 126). Každé z dětí má svou kresbu originální, individuální a jedinečnou.

3.1.2 Vnímání domova předškolními dětmi

Před samotnou kresbou jsme s dětmi vedly rozhovor na **téma domov**. Všechny děti o něm měly určitou představu, nestalo se, že by neznaly slovo *domov*. Při našich otázkách odpovídaly téměř shodně: „*je to náš dům,*“ „*místo, kde bydlíme,*“ popřípadě „*bydlíme tam s maminkou a tatínkem*“ nebo „*místo, kde bydlím a žiji.*“ Další děti odpovídaly, že „*domov je ochrana,*“ „*radost,*“ „*je to místo, kam se rádi vracíme.*“

Na otázku „**co je doma**“ děti odpovídaly všemi možnými odpověďmi – „*doma je maminka, tatínek, bratr, sestra,*“ *doma je pes, kočka a různá zvířata,*“ která děti mají, ale i „*stůl, židle, postel a kuchyně, ve které maminka vaří, obývací pokoj, ve kterém se s tatínkem dívají na pohádky, máme tam pokoj na hraní.*“ Děti popsaly domov jako **dům, tj. stavbu**, k níž **patří rodina, příbuzní a domácí mazlíčci, věci, ke kterým mají kladný vztah**. Z rodiny v první řadě uváděly matku, jež je s domovem primárně spjatá.

Dále jsme se zajímaly o to, **jak se děti doma cítí**, zda je jim tam příjemně nebo u nich převládají jiné pocity. Děti shodně odpovídaly, že jim „*je tam hezky, rády se tam vrací, cítí se tam příjemně, v bezpečí, je to nejkrásnější místo.*“ Poslední otázka před samotnou kresbou byla, **proč se tam cítí dobře**. Děti se opět navracely k prvotním odpovědím o rodině a svých oblíbených hračkách.

⁸ Abychom mohli zjistit, zda tato představa odpovídá kresbě.

Následně si ukážeme, jak děti pomocí kresby vnímají domov, vybereme několik obrázků, které popíšeme zvlášť, a následně zhodnotíme všechny kresby.

3.1.3 Interpretace dětských kreseb

Kromě jednoho obrázku se na všech ostatních kresbách objevil **dům**. DOMOV je pro děti v první řadě **dům – stavba**. Dům je prototypem domova a zároveň jednou z typických dětských kreseb (Vaňková, 2013). Davido (2001, s. 39) specifikuje, že „kresba domu vypovídá mnoho o osobnosti a charakteru dítěte. Má v sobě četné symboly – přístřeší, rodinné teplo, otevření vnějšímu světu atd.“

„Nejčastěji dítě kreslí zcela běžný, obyčejný dům a zobrazí plošně jen hlavní průčelí“ (Davido, 2001, s. 39). V našem případě to úplně tak nebylo. Vzhledem k zadání „*co je skutečně domov, co pro nás znamená, jak vypadá, co je doma a co tam máme*“ se děti snažily **napodobit** přímo svůj **vlastní dům**, ve kterém bydlí (obrázek 1). Děti nehledí na obecnou charakteristiku, „univerzální dům,“ ale domov má pro ně **význam konkrétní** – spojený s jejich domovem, ve kterém bydlí se svou rodinou apod. Podle toho většina dětí zvolila barvy a okolí. Nutně musíme podotknout, že přestože některé děti bydlí v bytě (panelový dům atd.), zobrazovaly dům. Tento dům se pak stal **ideálním domem**, takovým, v **jakém by si přály bydlet**. „Dům, ať už je jeho výchozí typ jakýkoli, je vždy vybaven těmi vlastnostmi, které souvisejí s jeho užíváním“ (Uždil, 1980, s. 32), proto se objevovaly dveře, okna, komíny a dokonce antény, všechny domy měly jeden komín,⁹ ze kterého se kouří, v některých oknech se dokonce svítí.

Všechny obrázky jsou **barevné**, děti využívaly veškerých možných barev, které měly k dispozici. Některé barvy má dítě spojeno s určitými předměty, proto se od této představy nemůže oprostit, dává přednost určitým barvám před jinými. Děti dávají většinou přednost teplejším barvám před studenými, avšak každé z dětí má toto vidění individuální (Uždil, 1980, s. 55). Děti užívají barvy dvojitým způsobem – buď napodobují přírodu (modré je nebe, žluté slunce, zelená tráva), nebo se barevnost objevuje nevědomě. V tomto případě pak kresba vypovídá o dítěti, o jeho myšlení a osobnosti (Davido, 2001, s. 36).

Díky barvám obrázky působí pozitivně, převládá červená, modrá, zelená, žlutá – veselé barvy. Použití barev může prozradit některé věci o samotném dítěti, pro nás je ale

⁹ Davido (2001, s. 40) uvádí, že nejčastěji se vyskytují komíny dva, někteří odborníci v tom vidí přítomnost matky a otce, což se v našem případě nepotvrdilo.

důležité, zda nějak souvisí s konceptualizací. Mohli bychom konstatovat, že pokud dítě používá teplé a jasné barvy (červená, žlutá), může to svědčit o tom, že **domov chápe pozitivně**. Pokud používá tmavé barvy, značí to smutek a úzkost (Šicková – Fabrici, 2002, s. 89). Každá z barev má informační obsah. Ne všechny děti napodobovaly vlastní dům, u malého vzorku se objevil dům **ideální**, takový, v jakém by si děti přály žít.

Na většině kreseb se rovněž objevily **postavy** (obrázek 3), tedy **rodina**. Jedná se o matku, otce, sestru, bratra nebo toho, s kým dítě bydlí či ke komu má citově blízko. Pokud tyto postavy nakreslí, neopomene nakreslit sebe. Žádná z těchto postav není nijak propracovaná, jedná se pouze o jakési univerzální postavy.¹⁰

Dalším prvkem, který se objevuje shodně na většině kreseb, je **okolí**. Okolí je **barevné a idylické**, jsou na něm zobrazeny stromy, obloha, ptáci, slunce, mraky, květiny, plot. Děti se v tomto prostředí cítí dobře a bezpečně.

Na dvou obrázcích se dokonce objevila **česká vlajka a voják**. K těmto obrázkům se vrátíme v jednotlivých interpretacích.

Nyní si všechny zde zmíněné prvky ukážeme konkrétně na vybraných obrázcích, které budeme jednotlivě interpretovat. Kresby jsou řazeny v pořadí, v jakém jsme mluvili o jednotlivých prvcích vypořádaných na obrázcích – napodobení vlastního domu, ideální dům, rodina, okolí, česká vlajka a voják.¹¹

¹⁰ Davido (2001, s. 23) vysvětluje, že tříleté až pětileté děti na celém světě kreslí v tomto věku „postavy hlavonožce.“ Postavu znázorňují kolečkem, které představuje hlavu i trup zepředu (popřípadě je trup nahrazen čárkou), k němuž přiléhají dvě čárky – nohy, a další dvě čárky – ruce. V našem případě by to odpovídalo. Děti postavy na obrázcích takto nakreslily.

¹¹ Všechny tyto kresby byly získány v rámci vlastního šetření v mateřské škole.

Obrázek 1 Dominik, 6 let; dítě č. 1

Tento obrázek není tolik barevný, ale to právě kvůli tomu, že Dominik se snažil zobrazit svůj dům přesně tak, jak vypadá. Domov má pro dítě konkrétní podobu domu, jedná se o **realistickou kresbu**. Dům má všechny atributy, střechu, zdi, okna, komín, ze kterého se kouří. Na obrázku se objevuje rodina – matka, otec, bratr, a dokonce děda, se kterým Dominik taktéž žije. Dominik uvedl, že domov je tam, kde bydlíme s rodinou. A doma máme maminku, tatínka, bratra, dědu, ale i psa. Doma má Dominik autíčka, se kterými si rád hraje.

Obrázek 2 Lucka, 5 let; dítě č. 2

Na tomto obrázku je domov opět vyobrazen jako dům. Nejde o napodobení vlastního domu, ale zobrazení ideálního domu. Samo dítě k obrázku řeklo, že by v takovém domě chtělo bydlet. Projevuje se fantazie a **ukazuje se ideální stereotyp domova**. Alespoň tak, jak si ho samo dítě představuje. V domečku by Lucka chtěla bydlet s maminkou a s tatínkem. Dům má opět střechu, okna, dveře, komín, okna mají mříže, které mohou představovat bezpečí. Lucka dále specifikovala, že se doma cítí hezky a bezpečně. V oknech se svítí, poukazuje se tím na příjemné prostředí, ve kterém je člověk vítán a na to, že dům je obydlen. I okolí je vyobrazeno velmi barevně, nechybí květiny, modré nebe, mraky, žluté slunce.

Obrázek 3 Sára, 6 let; dítě č. 3

Sára podobně jako jiné děti nakreslila dům. Barvy korespondují s jejím vlastním domem, okolí není nijak barevně zvýrazněno. Na obrázek nakreslila jen sebe a svoji sestru Báru. Na otázku, kde je maminka a tatínek, Sára odpovědět nechtěla, pouze zmínila, že je tam mít nechce a že si doma ráda hraje se svojí sestrou. Podle slov učitelky na žádný ze svých obrázků nekreslí rodiče, pouze sebe a sestru. V tomto případě může jít o špatnou situaci v rodině, komplikovaný vztah k rodičům. Zobrazení matky a otce je závislé na situaci v rodině a na vztahu dítěte k nim.

Obrázek 4 Kryštof, 5 let; dítě č. 4

Kryštof domov pojímá ještě jiným způsobem než ostatní děti. Na první pohled není zřetelně poznat, co je na obrázku vyobrazeno. Po rozhovoru se samotným dítětem jsme se dozvěděli, že namaloval dva domy. V tom prvním bydlí podle jeho slov on s maminkou, tatínkem a bratrem. Jejich dům je spojen žebříkem s vedlejším domem kamaráda, na tomto žebříku si hraje on s kamarádem. Domov pro něj není jen bezprostřední rodina, ale i jeho kamarád. Sociální síť se tu rozrůstá na všechny, ke kterým má dítě citově blízko.

Další, čeho si můžeme na obrázku všimnout, jsou vlajky a přítomnost jakési postavy, zřejmě s pistolemi v ruce. Kryštof upřesnil, že **doma je v Čechách** (proto česká vlajka). Onou postavou je postava vojáka, který **chrání** tyto dva domy a bojuje proti Francouzům,¹² Čechy jsou podle něj v ohrožení, a proto se zde objevuje voják, jenž nehlídá jen oba dva domy, ale celé Čechy. „Soustředné kruhy domova“ se tu rozšiřují

¹² Proč zrovna proti Francouzům, nevíme, jedná se pouze o dětskou fantazii, dítě mohlo vidět nějaký film či slyšet nějaké historky. Učitelka řekla, že Kryštof se poslední dobou hodně zajímá o různé války, a dokonce toho ví spoustu z české historie (což je vzhledem k jeho věku neobvyklé).

od rodného domu až k národu. Projevuje se tu kulturně-jazyková rovina, **češství je tu jako domov** (Vaňková, 2012).

Na ukázkou zařazují čtveřici kreseb, na kterých se též objevují všechny zmíněné atributy domova, které jsme si výše uvedli. Tyto obrázky již nepotřebují další komentář vzhledem k opakujícím se motivům.

Obrázek 5 Kubova kresba, dítě č. 5

Obrázek 7 Tomáš, 6 let; dítě č. 7

Obrázek 6 Iveta, 4,5 let; dítě č. 6

Obrázek 8 Adam, 5 let; dítě č. 8

3.1.4 Shrnutí poznatků na základě veškerých kreseb

V následující tabulce si ukážeme četnost výskytu jednotlivých atributů DOMOVA ve zkoumaných dětských kresbách (rozhovor zde není zohledněn). Do tabulky je zařazeno všech patnáct kreseb – tedy i ty, na které jsme bezprostředně nepoukázali. Jednotlivé děti jsou označeny čísly 1 – 15.¹³

Tabulka 1 Frekvence jednotlivých atributů

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Dům	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Realistické zobrazení	•		•			•	•	•	•				•		
Komín, ze kterého se kouří	•	•	•			•	•	•			•	•	•		•
Anténa	•		•	•		•			•		•				•
Okna	•	•	•			•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Dveře		•	•			•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Okolí domu (květiny, stromy)		•	•			•	•	•	•	•	•	•	•	•	
Slunce, mraky		•	•			•	•	•	•		•		•	•	•
Já	•		•	•	•		•	•			•	•			•
Otec a matka	•				•			•			•				•
Sourozenci	•		•				•	•			•				
Kamarádi				•	•							•			
Babička, děda	•				•						•				

Z uvedené tabulky je patrné, že konceptualizace domova u předškolních dětí je poměrně rozrůzněná. Můžeme konstatovat, že se objevovaly nejrozličnější významové aspekty domova. Na všech obrázcích se však objevil **dům**. Lze tedy říci, že se zde kombinuje materiálně-praktická rovina s rovinou prostorovou (viz výše). Děti si domov představují jako dům, tj. místo, kde bydlí, rodný dům a jeho okolí. To platí i v případě bydlení v bytě, kdy taktéž kreslily dům, nikoliv svůj byt - děti zdůvodňují kresbu domu tím, že by si v takovém domě přály bydlet. Realistické zobrazení vlastního domu zvolila téměř polovina dětí, u ostatních (jak bylo zjištěno v rozhovorech) se jednalo o ideální představu domu. Většina nakreslených domů má komín, okna, dveře a okolí, tj. především květiny, stromy, slunce a mraky.

¹³ U každé zmíněné kresby je dítěti přiřazeno číslo, u již interpretovaných kreseb 1 – 6, ostatní kresby mají čísla 9 – 15.

Do domova náleží **rodina**, bez níž by domov nebyl domovem. Do okruhu rodiny patří podle dětí matka, otec,¹⁴ sourozenci; některé děti zmínily (nakreslily) i další příbuzné, zejm. babičku a dědečka. Pro někoho patří do domova kamarádi, tedy všichni ti, ke kterým mají blízký citový vztah. Do obrázku promítají děti i samy sebe (i ony patří do rodiny).

Domov reprezentují **různé věci**, které mají děti doma. Do žádného z obrázků však tyto věci děti nenakreslily, jak si lze povšimnout z tabulky. V tomto případě vycházím pouze z rozhovoru s dětmi. Zmínily opět ty věci, ke kterým mají silný citový vztah (hračky).

V kresbách dvou dětí se dokonce objevil poukaz ke **kulturně-jazykové rovině**, tj. faktu, že je pro ně domovem **Česká republika, tedy rodná země**.

3.1.5 Srovnání – kresba dětí z první a druhé třídy základní školy

Pro porovnání vnímání domova jsem do této práce zařadila rovněž vybrané obrázky dětí z první a druhé třídy základní školy. Z každé třídy byly vybrány dva obrázky.

Mezi 7. až 12. rokem se v kresbě objevuje „vizuální realismus“. Toto věkové rozpětí se může měnit v závislosti na mentální úrovni, sociálním a kulturním prostředí a emoční zralosti dítěte (Davido, 2001, s. 27). První třída je věk kolem 7 let a druhá třída kolem 8 let, v tomto věku se děti snaží kreslit to, co vidí,¹⁵ takové vidění světa je objektivnější než v předchozích letech (Davido, 2001, s. 27). „Kreslí-li dům, zobrazí jej zvnějšku. Kreslí-li jeho vnitřek, zobrazí jen to, co je vidět okny“ (Davido, 2001, s. 27). V kresbě se začínají objevovat detaily, ale dítě má stále problémy s perspektivou a neprůhledností (Šturma, Vágnerová, 1982, s. 45).

Vybrané obrázky dětí z první třídy ZŠ

Jak si lze všimnout, kresba na následujících obrázcích je u dětí školního věku propracovanější než u dětí předškolního věku, taktéž se v obrázcích začíná objevovat více atributů domova. Opět se objevuje dům, jenž tentokrát stojí v pozadí obrázku. Vyobrazený dům má jak okna, tak dveře (viz obrázek 9 a 10). Do kreseb dítě promítá svou vlastní rodinu a její jednotlivé členy.

¹⁴ Pokud se na obrázku objeví rodina, jedná se vždy o matku i otce společně, tyto dvě osoby děti neoddělují. Opět se jedná o idealizaci, protože ne všechny děti vyrůstají v klasické (úplné) rodině.

¹⁵ Oproti tomu v předškolním věku děti kreslí to, co o daném předmětu ví (srov. 3.1.3).

Obrázek 9 Julie, 7 let

Obrázek 10 Vašek, 7 let

Na obrázku 10 je zajímavé, že rodina sedí kolem stolu, centrum domova se tu přenáší ke stolu, místu společného trávení času (společný oběd, večere v kruhu rodinném). Na tomtéž obrázku se v pravém dolním rohu objevuje papoušek – dítě sdělilo, že toto

zvířátko má doma a je pro něj důležité.¹⁶ Kromě papouška se na tomtéž obrázku objevuje pes a kočka, které dítě také doma chová.

Vybrané obrázky dětí z druhé třídy ZŠ

Ani na jednom z obrázků se oproti předchozímu období, tj. předškolnímu, neobjevuje dům – materiálně-praktická rovina se odsouvá do pozadí. Do popředí vstupuje prostorová rovina (vlastní místnost dítěte) v kombinaci s rovinou sociální (kruh rodiny).

Obrázek 11 Markéta, 8 let

Na obrázku 11 se objevuje pouze rodina u společného stolu. Stejně jako na obrázku 10 můžeme mluvit o domově jako místě společného pobytu, trávení společného času, o rodině.

¹⁶ Citová blízkost k tomuto zvířeti je dána i velikostí na kresbě. Čím větší daný atribut je, tím větší citový význam pro dítě v danou chvíli má.

Obrázek 12 Lukáš, 8 let

Na obrázku 12 dítě nakreslilo svůj vlastní pokoj,¹⁷ tedy místo, kde dítě bydlí. Tento pokoj je nakreslen realisticky, přesně tak, jak skutečný pokoj dítěte vypadá (postel, stůl se židlí, skříň, a zejména hračky) Na obrázku nenajdeme všechny hračky, které dítě vlastní, ale Lukáš si vybral pouze ty, se kterými si hraje nejraději a k nimž má vztah (ponorka, plyšový lev).

Na závěr můžeme konstatovat, že vnímání domova se s věkem proměňuje, rozšiřuje. Konkrétní kresba domu se odsouvá do pozadí, ve vnímání domova u dítěte hraje čím dál větší roli **rodina**. Větší důraz se klade na sociální aspekty, oproti konkrétnímu domu, tj. budově, stavbě. U školních dětí je patrná větší abstrakce – domov si děti spojují s **konkrétními věcmi**, které slouží k uspokojování potřeb (postel, hračky, skříň, stůl), taktéž s domácími zvířaty. Domov se stává místem pro společné trávení času s rodinou, která se schází u společného jídla.

¹⁷ Domov má pro dítě význam konkrétní – vlastní pokoj.

3.2 Konceptualizace domova na základě dotazníku

3.2.1 Výzkum konceptualizace domova

V předchozí kapitole jsme již poukázali na konceptualizaci domova u předškolních dětí a v této kapitole ji rozšíříme pomocí dotazníku u dospělých jedinců. Hlavní poznatky jsme představili ve druhé kapitole a ukázali domov jako české klíčové slovo. Pokusíme se odpovědět na otázky: *Jaký obraz domova se nám ukazuje u českých mluvčích? Liší se tento obraz od teoretických poznatků, nebo se s nimi shoduje?*

Za účelem usnadnění získávání dat a jejich zpracování se využila metoda dotazníku. Pro toto šetření byl vytvořen dotazník, který poté vyplnilo celkem 112 českých mluvčích rozdílného pohlaví, různých věkových kategorií a vzdělání.

3.2.2 Dotazník využitý k výzkumu

Vytvořený dotazník se skládá z celkem 10 otázek, 3 identifikačních¹⁸ a 7 zjišťujících subjektivní vnímání dotazovaných (příloha č. 1). V první části dotazníku se použily uzavřené a polouzavřené typy otázek. V identifikační části byli nejprve respondenti rozděleni do pěti věkových skupin, a to na respondenty pod 18 let, od 18 do 25 let, od 26 do 45 let, od 46 do 60 let a respondenty nad 60 let. Následně se zjišťovalo pohlaví respondentů a ve třetí polouzavřené otázce byli respondenti dotázáni na své dosažené vzdělání – vysokoškolské, středoškolské nebo jiné. Identifikační otázky mají za úkol zjistit, zda se liší konceptualizace na základě různých věkových kategorií, pohlaví a vzdělání.

V dalších částech dotazníku byl použit otevřený typ otázek, vzhledem k důležitosti využití subjektivního názoru dotazovaných. Tyto otázky se týkaly přímo samotného pojmu DOMOV a byly pokládány s ohledem na cíl výzkumu.

Dotazník byl distribuován zaprvé pomocí sociálních sítí a zadruhé byly údaje od respondentů získány i přímým kontaktem. Všech 112 respondentů odpovědělo na všechny otázky, u všech otázek se proto počet odpovědí shodoval.

V další kapitole se zaměříme nejprve na obecné údaje, které se objevily v dotazníku a které vyhodnotíme i statisticky.

¹⁸ Tyto otázky nebyly v dotazníku číslovány, jedná se o otázky třídící, podle nichž se provádí další analýza (věk, pohlaví, vzdělání, zaměstnání, rodinný stav atd.)

3.2.3 Hodnocení a výsledky dotazníkového šetření

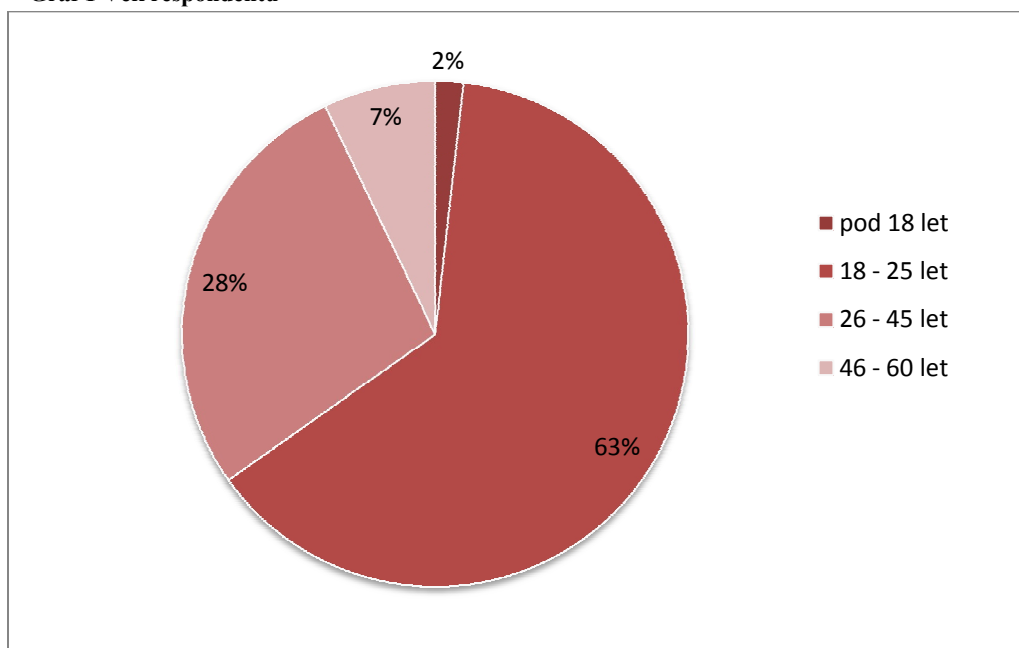
3.2.3.1 Obecné údaje o respondentech

Dotazník vyplnilo celkem 112 respondentů, 70 dotazníků se získalo díky sociálním sítím, 42 přímým kontaktem. Jednotlivé distribuční kanály výrazně neovlivnily odpovědi respondentů, tudíž nebylo nutné tyto dvě skupiny analyzovat zvlášť. Následující grafy vycházejí z dotazníkového šetření.¹⁹

Jaký je Váš věk?

Věkové skupiny byly značně rozrůzněné. Nejvíce respondentů bylo ve věku studentů, a to celých 63 %. Žádný z respondentů nebyl ve věku nad 60 let, proto tento věk do průzkumu dále nezapočítáváme. V grafu 1 se můžeme podívat na další zastoupení věkových skupin:

Graf 1 Věk respondentů

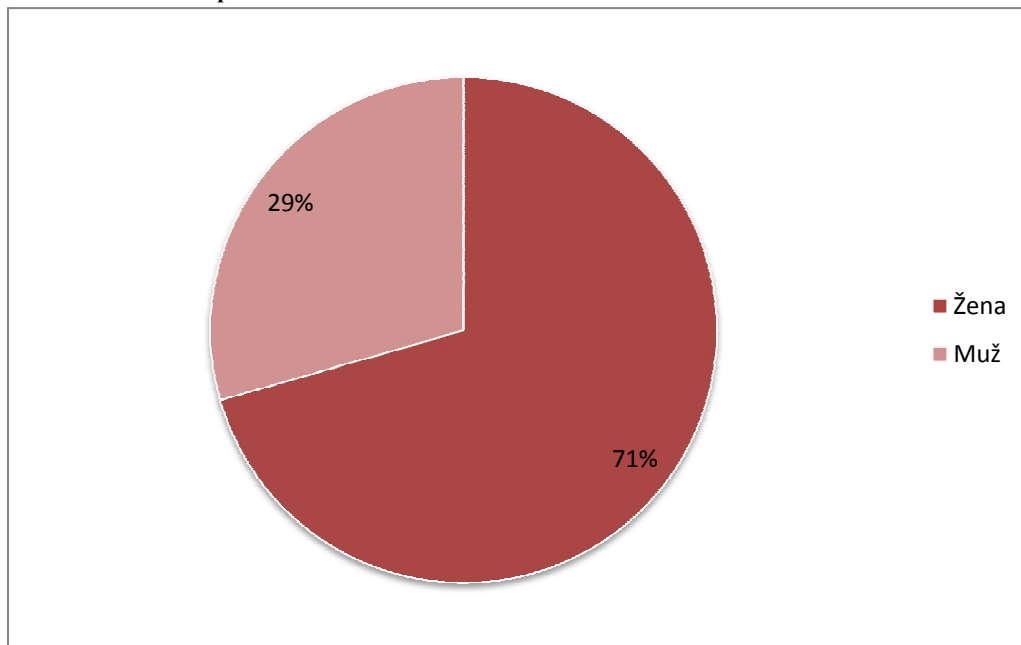

Pohlaví

Z druhé otázky vyplývá, že na dotazník odpovědělo 71 % žen a 29 % mužů, pohlaví mělo vliv na odpovědi respondentů, což bude rozebráno podrobněji v kapitole 3.2.3.3.

¹⁹ U jednotlivých grafů proto nebude uváděn zdroj.

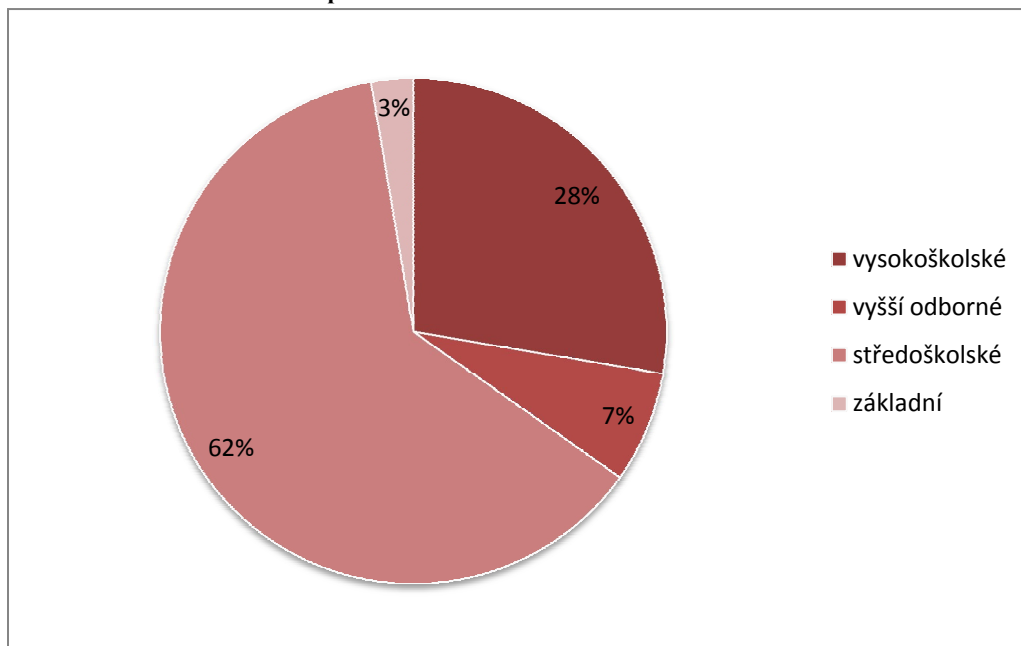
Graf 2 Pohlaví respondentů

Dosažené vzdělání

Nejvíce respondentů dosáhlo středoškolského vzdělání – 62 %, 28 % respondentů pak bylo s vysokoškolským vzděláním. Zbýlých 10% tvořili respondenti s vyšším odborným a základním vzděláním.

Graf 3 Dosažené vzdělání respondentů

3.2.3.2 Informace týkající se domova/doma/domů

V těchto otázkách jsme se zaměřili na samotný pojem. V následujícím přehledu ukážeme otázky, odpovědi respondentů a tyto odpovědi vyhodnotíme, aby z nich následně vyplynula celková konceptualizace domova. Vzhledem k opakujícím se odpovědím zpracujeme některé otázky společně. V první řadě budeme odpovědi hodnotit celkově bez ohledu na předchozí identifikační otázky (věk, pohlaví, vzdělání).

Co je podle Vás domov? Co je pro Vás spojeno s domovem? Co všechno je doma?

Nejvíce respondentů pojímá DOMOV jako **místo**, jenž je nadřazeným pojmem.

- Tam, kde bydlíme: „*místo, kde momentálně bydlím.*“
- Kde jsme se narodili: „*domov je tam, kde jsem se narodila a vyrůstala.*“²⁰

Místem bydliště mají dotazovaní na mysli konkrétní **dům, byt** či jeho bezprostřední okolí („*tam, kde bydlím, co vidím, když se vracím z města, školy. Vše co je kolem: plot, předzahrádka, rostliny, okna, dveře, chodník*“). Domovem nemusí být jen konkrétní dům/byt, nýbrž jakýkoli prostor, ve kterém žijeme, **obec nebo město, kraj, země** („*naše česká vlast a Praha*“) (srov. 2.4 – „soustředné kruhy domova“).

Do tohoto místa se respondenti rádi a často vrací („*místo, kam se rádi vracíme,*“ „*místo, kam se mohu kdykoliv vrátit – zázemí*“). S tím souvisí metaforická vyjádření - **zázemí, přístav, úkryt před světem**. K tomuto místu mají citově blízko, pokud tam nejsou, pociťují smutek. Někteří z nich dokonce říkají, že domov je „*více pocit, než místo.*“

Současně je domov **místem, odkud pocházíme, kde jsme vyrůstali**: „*místo, kde má člověk kořeny,*“ „*místo, odkud pocházíme a kde jsme vyrůstali, ať už k němu máme pozitivní nebo negativní vztah.*“ Akcentuje se tu **minulost**,²¹ domovem jsou **vzpomínky**, tj. vzpomínky na dětství („*to nejlepší v životě*“) a různé zážitky („*chaty babiček, to mám spojené s dětstvím a moc hezkými vzpomínkami*“).

Spojením prvního („*místo, kde bydlíme*“) a druhého profilu („*kde jsme se narodili*“) vzniká **více domovů**. Podle respondentů můžeme být doma na více místech: „*doma jsem*

²⁰ Zde se nám potvrzuje členění Vaňkové (2012) na dvě sémantická centra, respektive dvě konotační centra (srov. 2.4).

²¹ Opět se ukazuje, že druhé konotační centrum je shodné s výkladem Vaňkové (2012).

u rodičů; ale i u sebe v bytě“. Oproti tomu někteří zdůrazňují, že existuje pouze jeden domov: *„pro mě je jen jedno doma - "ono místo (můj byt, dům)", kde jsem svým pánem.“*

DOMOV má **fyzický aspekt** (místo pro bydlení, konkrétní dům, byt, místnost): *„náš dům, ten máme zařízený podle svých představ.“* Domov můžeme **vlastnit** a zařizovat si ho, abychom se v něm cítili příjemně. Rádi o něj **pečujeme**: *„domov je místo, kde jsme rádi, o něm pečujeme a které nám dává pocit bezpečí a smyslu.“* Jsou s ním spojeny i **povinnosti**, například úklid nebo pracovní úkoly, musíme se o něj **starat**, aby vzkvétal.

Významnou roli v prožívání domova mají **konkrétní věci**, které uspokojují naše potřeby nebo ke kterým máme nějaký vztah (*„doma je vše, co potřebujeme k životu, milované věci“*), tj. pokoj, stůl s židlemi, sprcha, počítač, televize, internet, knihovna, plná lednička, ale i obrázky, fotografie, které pořizujeme, abychom si připomněli milované lidi apod.

Centrem domova je kuchyň, kde připravujeme jídlo, odtud vzniká teplo domova (srov. Vaňková, 2012). Doma je převážně dobré jídlo, domov máme spojený s vařením, určitými jídly: *„pekáč buchet, řízek, salát, maminčina svičková, knedlo, zelo, vepřo, kachna se zelím atd.“* Patří sem lednička, ve které máme jídlo uložené. Dalším důležitým atributem domova je stůl, u něhož se scházíme ke společnému jídlu (*„doma je stůl, u kterého se scházíme k večeři“*), postel, jež symbolizuje místo odpočinku, relaxace: *„těšíme se, až si lehne do postele“* (srov. Vaňková, 2012). Též se těšíme na peřinu, která vytváří teplo a pocit bezpečí.

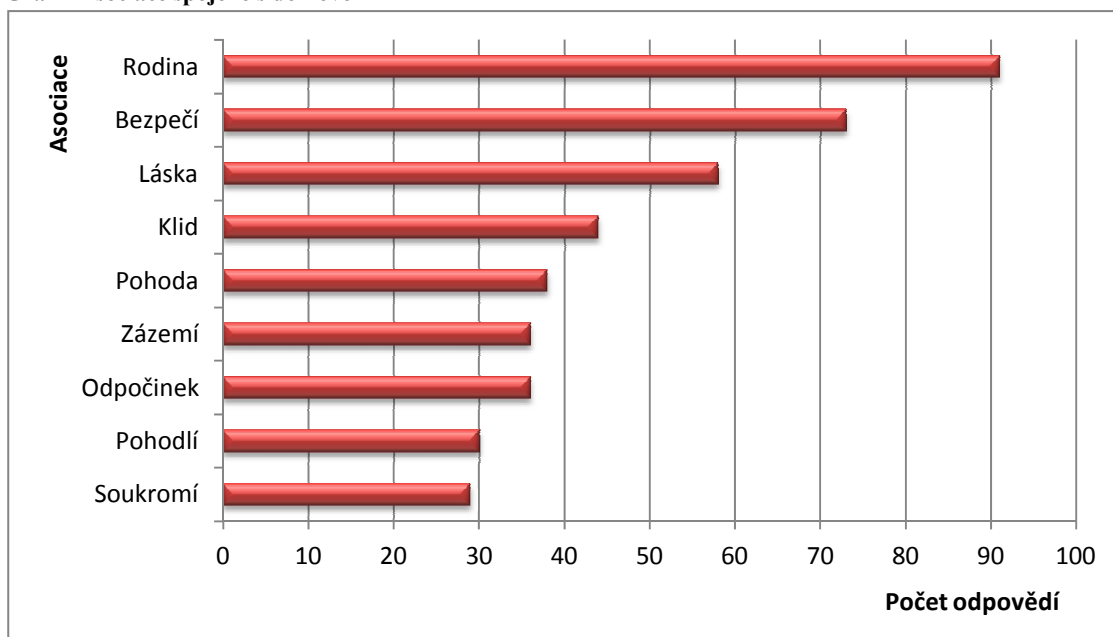
Domov reprezentují všechny věci, které jsou nám drahé, milujeme je, ale i různé doplňky pro vytvoření příjemné atmosféry (obrazy, květiny). Milované předměty máme polidštěné (plyšová zvířata, hračky) (*„těším se na svého plyšového medvěda“*), chováme se k nim důvěrně.

Toto vše můžeme označit jako **materiální zázemí**, bez kterého se necítíme dobře, ale zároveň má i **symbolickou hodnotu** (např. místo u stolu).

Na následujícím grafu si ukážeme nejčastější asociace respondentů spojené s domovem.²²

²² V tomto grafu vycházíme z otázek 1-3, pokud se tyto asociace opakovaly v rámci jednoho dotazníku u více otázek, nejsou znovu započítány.

Graf 4 Asociace spojené s domovem

Respondenti zdůrazňují **sociální aspekt**, domov je v první řadě **rodina** (viz graf 4). „Nemusí to být jen jedno místo (konkrétně jeden dům, země, místo), protože domov dělají hlavně lidé, kteří tam jsou a mají nás rádi a pomůžou nám kdykoliv, ať se děje, co se děje.“ Jsou to ti **nejbližší, rodiče, sourozenci, partner, děti, přátelé, ostatní příbuzní**: „Domov je tam, kde jsou moji blízcí a bez ohledu na místo.“ Někteří zmiňují z rodiny zvláště **matku**: „Hlavně máma, bez mámy není domov.“ Někdo nás bude vždy čekat, můžeme tam „vypnout a relaxovat.“ „Doma je tam, kde jsme s rodinou, kde vím, že mě přivítají lidé, kteří mě kdykoli rádi uvidí.“ U těchto lidí nalézáme **podporu**: „kde hledám a nacházím podporu,“ **lásku a zázemí**.

Na druhé straně ale „domov může a nemusí být spojen i s lidmi, rodinou. Rodina tam patří, ale i lidé, kteří jsou sami, se někde cítí doma.“ Domov není nutně jen rodina, ne všichni lidé bydlí se svou rodinou, přesto mají domov – ukazuje se, že domovem prostupuje více rovin/aspektů, které se navzájem doplňují.

Kromě rodiny pak respondenti zohledňují **domácí mazlíčky** (většinou psa nebo kočku), k nimž mají též citový vztah a do rodiny patří: „rodina - i zvířecí, klid, zázemí, láska, místo, kde mě nikdo neruší, a můžu být sama sebou.“

Velká část respondentů (viz graf 4) si spojuje domov s **odpočinkem, bezpečím** („kde najdu vše potřebné pro klid, odpočinek a pocit bezpečí“), **pohodou** („domov je jedna velká, nekonečná, dokonalá pohoda“).

K domovu máme v první řadě nějaký **citový vztah**. Tyto vztahy jsou pro všechny respondenty **pozitivní**. S domovem se pojí pozitivní konotace, pouze 5 % z dotazovaných s ním má spojené stresy a hádky.

Respondenti se tam cítí:

- dobře – „*bezpečné místo, kde se cítím dobře*“, „*místo, kde je mi dobře*“,
- bezpečně – „*místo, které nám dává pocit bezpečí a smyslu*“, „*místo, kde je bezpečno a klid*“,
- uvolněně – „*kde se můžu cítit uvolněně*“, „*uvolněně, necítím se ve stresu (jako mezi ostatními lidmi v práci, ve škole)*“,
- spokojeně – „*kde mohu spokojeně žít společně s rodinou*“,
- šťastně – „*kde se cítí člověk spokojený a šťastný*“,
- sami sebou – „*místo, kde jsme sami sebou*“,
- vítáni – „*můj domov, domov mých rodičů nebo prarodičů, kde jsem vítán*“.

S citovým vztahem souvisí časté používání přivlastňovacích zájmen jako **moje, naše** („*kde je to prostě moje místo; moje věci, moje rodina, moje postel*“) a zdrobnělin²³ („*můj pokojíček, bráška, pejsek*“).

Co je pro Vás opakem domova? Co je spojeno s tím, že někdo nemá domov?

Opakem domova je **cizí domov, cizí místo, cizí prostředí** („*místo odlišné od toho, kde jsem vyrůstal*“). Toto místo může být až **nepřátelské, nehostinné** („*cizí nepřátelské místo, kde nikdo neumí jazyk, který umím já*“), **cizí lidé**, které neznáme, **cizina, cestování** („*jiné návyky, cizí jazyk; někde, kde se necítím přirozeně a tím pádem pohodlně*“)

Respondenti uváděli přímo **konkrétní místa**, například **vězení**, kde člověk není svobodný („*ve vězení člověk ztrácí svoji svobodu rozhodovat se, že chce žít jinak, že chce něco změnit, protože v to dané období nemůže změnit nic*“). Opakem domova se stává **hotel, internát/koleje, azyl, přechodná bydliště**, tj. místa, kde člověk bydlí, ale nechodí tam s radostí a necítí se tam dobře, kde ho nikdo neočekává („*místo, které mi svým způsobem nepatří, nebydlím tam*“) Zdá se jím být i **dětský domov**, v němž chybí vše, co je důležité pro domov, ale i **nemocnice, práce, škola** „*nebo jakékoliv místo, kde jsem z donucení, místo, kde očekávám bolest, kde se bojím a necítím se tam dobře*“.

²³ Toto používání je vázáno na citový vztah k dané osobě/věci atd.

Zvláště pak **ulice** se zdá být opakem domova. S tou je spojen především **bezdomovec**, kterého uvedlo 70 % respondentů. Jedná se o člověka, jenž je bez zázemí, nemá kde bydlet, musí být na ulici. Ten podle stereotypu bydlí pod mostem, často požívá alkohol, je neupravený, lidé se ho straní. Musíme rozlišovat, zda s tímto stavem onen člověk souhlasí. Pokud se jedná o jeho svobodnou volbu, domovem pro něj může být ulice, most nebo cokoliv jiného. *„Záleží na člověku a na tom, zda si takový život vybral sám. Pokud ne a jedná se o bezdomovce, tak je to neštěstí, zoufalství.“*

I **emigrace, vyhnanství** představuje opak domova, kdy je člověk donucen přestěhovat se do cizí země, v níž nemá pocit domova a v níž se cítí jako host (*„opakem je vyhnanství a také to, co zažíváš v depresi“*). Může se to buď změnit po určité době a člověk se může sžít s novým prostředím, nebo tento pocit "cizince" zůstane.

Pro některé je to vše, **co je venku** (venku rozumíme za hranicí fyzického domu). *„Cokoliv, co je mimo domov, když musím někde přespat, kde se necítím dobře.“* *„Opakem domova je pro mě především zima, mokro, špína. Prostě venkovní prostředí, které je hlavně v období zimy nehostinné místo.“* Jsou to i veřejná prostranství, jako obchodní domy. *„Místa, kde si musím dávat pozor, co povím a komu to povím. Místo, kde jsou lidé, které neznám.“*

Ve většině z těchto míst nám **schází naši bližní**, kteří tvoří domov (*„místo, kde jsem sama a daleko od svých milovaných“*). Je to **samota a ztráta naděje**, chybí nám rodinné zázemí.

Opakem domova je především **„nemít kde bydlet“**. Jedná se o ztrátu útočiště, nemůžeme si budovat své místo, nemáme si kde odpočinout. Člověk pak postrádá své kořeny, nemá se kam vracet, postrádá rodinu. *„Absence právě toho jednoho jediného místa, kam se můžu vždy vrátit, kde můžu být, kdy chci, jak dlouho chci, odkud mě nikdo nemá právo vyhánět a určovat kdy, jak dlouho a za jakých podmínek tam smím být.“* Nemusíme rodinu jen ztratit, ale můžeme s jejími členy mít problematické vztahy, doma se k nám nechovají dobře, nedůvěra rodiny. *„Domov není tam, kde není láska.“*

O domov můžeme přijít buď vlastní vinou, nebo vinou někoho jiného. Pro některé z dotazovaných dobrodruzi a cestovatelé nemají domov – svým způsobem jsou svobodní a nezávislí. *„Takový člověk podle mě může být jen těžko šťastný. Hlavně ten, kdo nemá domov nedobrovolně, někdo si záměrně vybere svobodný život, cestuje, to je ale podle mě spojeno s nějakými dřívějšími třeba negativními zážitky. Podle mě je přirozené mít domov.“*

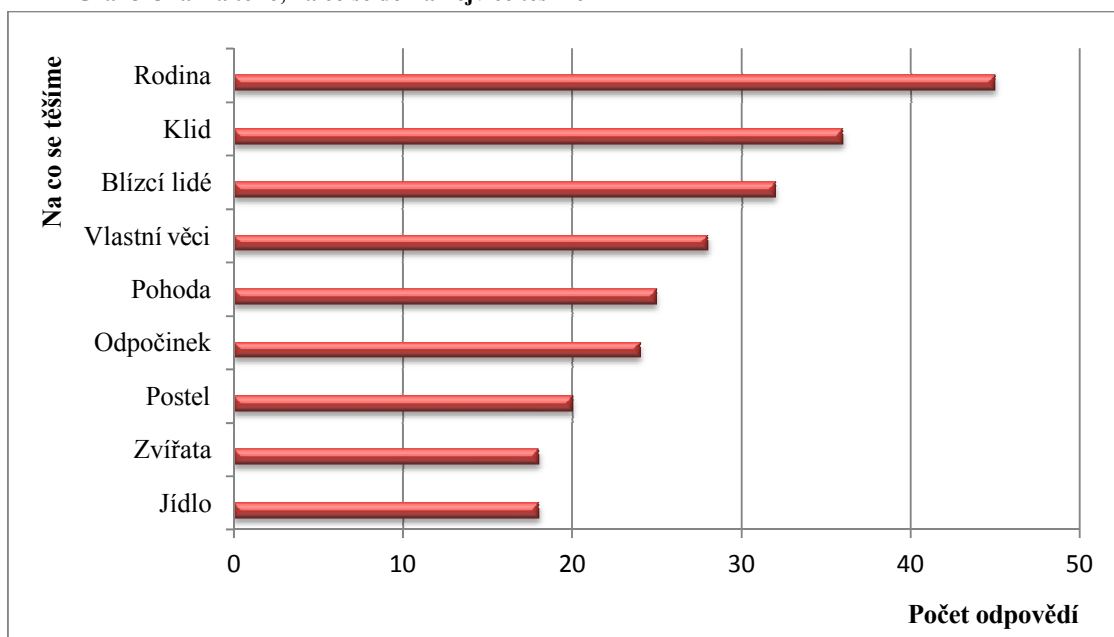
S tím, že nemáme domov, je pro respondenty spojen alkohol, drogy, gamblerství – určité **nefungování člověka ve společnosti** („závislost na drogách a alkoholu“). Může to být zapříčiněno leností, nezájmem se socializovat nebo špatnou životní situací.

Pro někoho nemít domov znamená též být **bez práce, bez peněz**, v dlužích („alkohol, dluhy, gamblerství, ztráta naděje, lásky. Více méně hlavně špatné návyky vedoucí k zadluženosti“). S tím se pojí konotace jako **bezmoc, deprese, smutek, nejistota zabezpečení**, ale i nepochopení, nebezpečí. Je to nepokrytí základních potřeb člověka, nejistota, pocit prázdnoty (nejistá budoucnost).

Když se někdo těší domů, na co se může těšit? Když se někdo netěší domů, proč asi?

Na následujících grafech ukážeme, na co se respondenti doma těší (graf 5) a naopak proč se někdo netěší domů (graf 6), a tyto údaje shrneme.

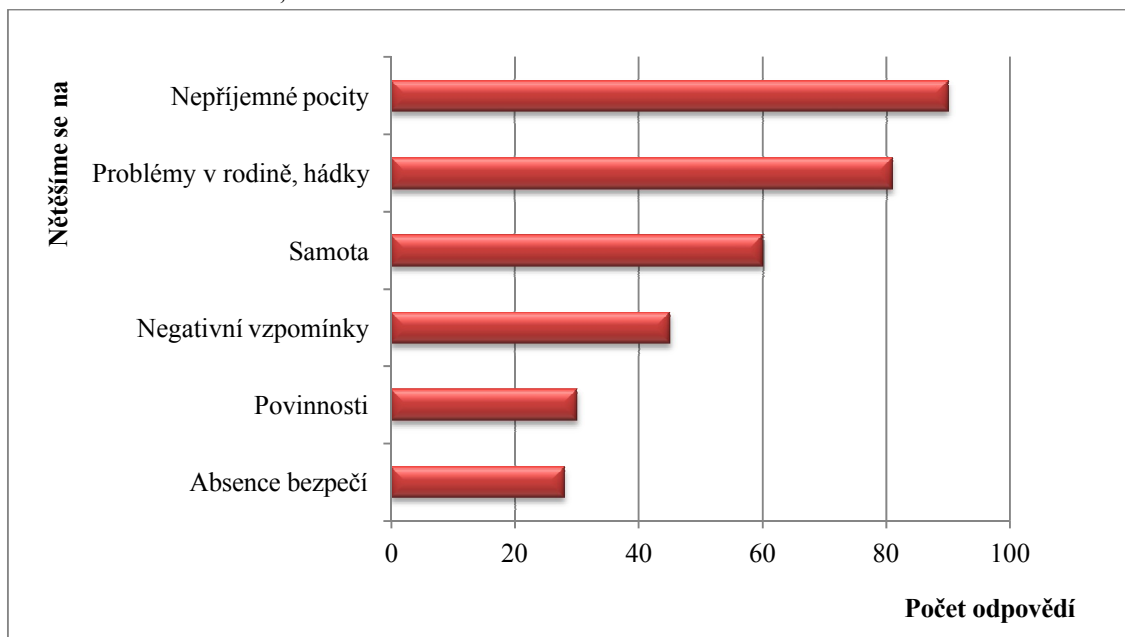
Graf 5 Ukázka toho, na co se doma nejvíce těšíme

Jak ukazuje graf, jednotlivé odpovědi na tuto otázku se opakují, objevovaly se již v předchozích otázkách. Nejvíce se respondenti těší na **rodinu, na blízké** a lidi, které mají rádi. „Doma by mělo být vše, co máme rádi a také ti, které máme rádi.“ Těší se na různé maličkosti, které přinášejí radost („těšíme se na různé maličkosti. Např. když na nás doma někdo čeká, když jsme byli pryč. Je připravená snídaně, když nestíháme, nebo jen tak. Na vřelé přivítání, na smích, pochopení, na oporu, oddych od okolního světa, rodinu. Pokud někdo má zvířata, tak na přivítání od nich, zaštekání, zamňoukání na přivítanou,

*hned vyvedení nějaké lotroviny, kvůli které se na ně zlobit nemůžeme, a vykouzlí nám úsměv na tváři,“ taktéž na **klid, pohodu, odpočinek a pohodlí** („těším se prostě na to své místočko na Zemi“), na své věci, konkrétně na **postel**. Rovněž **jídlo** stálo u respondentů na jednom z předních míst („těším se hlavně na jídlo, vždyť co je lepší než maminčina nejlepší domácí svíčková“). V domácím prostředí si nemusíme na nic hrát, oddělíme se od okolního světa „venku“ („můžu si sundat "masku", můžu tam být sám sebou, můžu si dělat, co chci, uvolnit se“). „Spousta lidí se těší na to, že můžou obléknout domácí oblečení a konečně se nijak nepřetvařovat, ale být tím, kým doopravdy jsou. Já se většinou těším, až si odložím těžkou tašku, těším se na svou postel, na lednici a na sprchu, na to, až si uvařím čaj, na to, až se budu moct s někým podělit o své zážitky, tedy na domácí pohodlí a všechny výhody, které "doma" nabízí.“*

Graf 6 Ukázka toho, na co se doma netěšíme

V tomto případě se respondenti shodovali, že pokud se někdo netěší domů, je to převážně kvůli **nepříjemným pocitům**, např. nespokojenost, necítí se tam dobře, respondenti jsou tam nešťastní. Doma buď nikdo nečeká, nebo čeká, ale na tohoto člověka/lidi se netěšíme. Pokud nás doma nikdo nečeká, domov je prázdným místem, člověk je bez rodiny, bez přátel nebo mu už nežijí příbuzní. „Netěší se možná proto, že se tam necítí bezpečně, nevítá ho tam někdo blízký, koho by měl rád a s kým by se cítil dobře, může se tam cítit osaměle.“ Netěší se domů na **samotu**, nemá se ke komu vracet.

Ve druhém případě to může být tím, že doma sice nejsme sami, ale stejně se tam netěšíme. Bývá to nejčastěji způsobeno **problémy v domácnosti, hádkami s rodinou**,

neshodami. Doma se vyskytují partnerské problémy, například nevěra. V krajním případě jde dokonce o domácí násilí. Celkově se jedná o špatnou atmosféru v rodině. Nachází se tam lidé, které neradi vidíme, popřípadě se tam cítíme navíc nebo se necítíme vítáni. Domov ztrácíme nebo jsme z něj vylučováni. S lidmi proto bývá spojeno i to, že se tam nemusíme cítit bezpečně, z domova se stává nepříjemné místo (například v již zmíněném případě domácího násilí). Můžeme cítit až strach, bát se trestu, nepohody, utlačování.

Též **negativní vzpomínky**, prožitky hrají důležitou roli v našem prožívání domova jako nepříjemného místa, obzvláště pokud je domov spjat s nějakým traumatem, trápením. Máme doma práci, ubíjející **povinnosti**, velký úklid. Pokud víme, že po příchodu nás čeká jistá práce, psaní úkolů, učení se. Mladší děti se netěší například kvůli špatným známкам, mohou se pak bát rodičů.

3.2.3.3 Rozdíly v konceptualizaci na základě věku

Rozdíly v konceptualizaci na základě věku nebyly nijak velké, pouze respondenti v určitých věkových skupinách **upřednostňují určité aspekty před ostatními.**

Pro respondenty ve věku 18 – 25 let je domov nejčastěji místem pobytu, bydlištěm, které je spojené s rodinou a blízkými. **Sociální aspekt** se objevuje ve všech věkových kategoriích na jednom z předních míst. Mladší respondenti, tj. respondenti pod 26 let, zdůrazňují především matku a otce („*doma je nejdůležitější maminka a tatínek*“), respondenti starší 26 let mluví pouze o rodině a nespecifikují jednotlivé členy, pokud ano, jsou jím manžel/manželka, děti („*těším se na manžela, děti a společné večere*“).²⁴

Ve věku 26 – 45 let respondenti kladou důraz na bezpečí, klid, pohodu a lásku. Mladší respondenti místo pohody a klidu doma vyhledávají i zábavu a rozveselení („*doma je zábava, těším se na sledování filmu*“). Ve věkové kategorii 26 – 45 let se poprvé objevila kulturně-jazyková rovina²⁵, za domov je označována i čeština a Česká republika („*i Česká republika, cítím se doma, když přejeđu státní hranice*“).

Jedním z nejdůležitějších rozdílů mezi respondenty bylo to, že pro starší 26 let je **domov mnohem více spojen se vzpomínkami, dětstvím a minulostí** – s našimi kořeny, místem, kde jsme se narodili a vyrůstali („*domov je pro mě dětství a vzpomínky na něj*“). U respondentů mladších 26 let se významové centrum související s místem narození

²⁴ U respondentů mladších 26 let se manžel/manželka nebo děti v odpovědích neobjevují. Tito respondenti rozlišují pouze matku/otce, popřípadě bratra, sestru a přítele/přítelkyni.

²⁵ Tuto rovinu respondenti mladší 26 let nezmiňují.

vyskytovalo jen výjimečně, akcentováno bylo významové centrum vztahující se k místu pobytu. Taktéž se tito respondenti zaměřovali o mnoho více na materiální stránku domova – doma jsou různé věci, které nám přináší uspokojení a naplnění našich potřeb.²⁶ Dotazovaní ve věku 26 – 45 let si všímají i okolí domova, doma znamená vše, co bezprostředně souvisí s tímto místem, okolí: „*vůně z restaurace odnaproti, smrad na chodbě, soused, který pořád vrtá.*“²⁷

Dotazovaní ve věku 45 – 60 let preferují **sociální aspekt**, doma se schází celá rodina. Vyzdvihují především klid a odpočinek, doma se musí cítit dobře, v bezpečí a pohodlně. Soustředí se na konkrétní věci představující pohodlí: „*měkoučké vyšlápnuté bačkory.*“ Někteří z těchto respondentů však již žijí sami (mizí sociální aspekt), domov se poté stává místem **odpočinku, samoty**, přemýšlením a tito respondenti tam nalézají vše, co mají rádi („*již žiji sama, proto doma oceňuji především samotu, mohu přemýšlet a oddělit se od okolního světa*“).²⁸ Opakem domova je pro tyto respondenty veřejnost, velkoměsto, „*neklidní, zbytečně uspěchaní lidé, kteří mě zneklidňují, a neláká mě s nimi komunikovat.*“

Dotazovaní pod 18 let²⁹ nadto uvedli, že opakem je škola, ve které se necítí dobře a neradi se tam vrací. V dalších odpovědích se nelišili od ostatních respondentů. Opět se uplatňuje především sociální a materiální aspekt.

3.2.3.4 Rozdíly v konceptualizaci na základě pohlaví

Konceptualizace na základě pohlaví se liší, **na rozdíl od žen muži upřednostňují jiné aspekty významu. Ženy více zdůrazňují sociální aspekt**, který je pro ně nejdůležitější. Rodina je základem domova a stojí u nich vždy na prvním místě. U žen se ve všech dotaznicích alespoň v jedné z odpovědí objevila rodina („*domovem je pro mě především rodina, můj přítel a rodiče*“). **Muži oproti tomu kladou důraz na materiální aspekt.** Někteří respondenti z řad mužů sice označili, že domov je pro ně i rodina, přítelkyně, ale v první řadě se pojí s věcmi, které jsou jim blízké – auto, postel, vana, lednice, televize, internet, křeslo („*doma je vše od toaletního papíru, přes velkou televizi, gril*“). S domovem se pojí „*majetek, nemovitost a statky, které si uzpůsobíme podle sebe.*“

²⁶ Může se jednat o postel, pohovku, vanu, záchod, lednici, popřípadě věci, které jsou nám citově blízké, jako fotografie, obrázky, plyšová zvířata, knihy atd.

²⁷ Tedy i to nepříjemné.

²⁸ Dotazovaní mladšího věku než 45 let však samotu pokládají zejména za opak domova, někdy se právě kvůli samotě a absenci blízkých lidí domů netěší.

²⁹ Vzhledem k faktu, že tito respondenti byli pouze dva, mohou být výsledky u této kategorie zkresleny.

Muži uváděli teplé jídlo častěji než ženy. Těší se domů na dobré jídlo, vaření. Mnohem více než ženy také odpovídali, že s domovem souvisí především uvolnění („místo, kde si můžu prdět, jak chci“), sex, teplo, klid, odpočinek („až si sednu k televizi a budu se dívat na film.“). Stává se pro ně zázemím, bezpečí však většina z nich zcela opomíná. Bezpečí muži zmiňují celkem v 15 %, zatímco u žen opět převažuje, tj. v 98 % se bezpečí objevuje alespoň v jedné z odpovědí na dotazník. Doma jsou svými pány a těší se na čas, který si mohou naplnit tak, jak chtějí. Ženy se nejvíce těší na pohodu s rodinou, klid („s domovem je spojena pohoda s rodinou, láska“), muži oproti tomu na soukromí, domácí pohodu, popřípadě na své koníčky („můj osobní soukromý prostor, kde si přesně můžu určit, jak mají věci být, aby se mi žilo dobře“).

Domov je pro muže v 70 % místem, kde mají kořeny a je výchozím bodem pro všechna dobrodružství („místo, kde má člověk kořeny a kam se může vracet, stává se výchozím bodem pro dobrodružství“). Je pro ně spojen i mnohem častěji než pro ženy se zábavou. Více než ženy mluví v souvislosti s domovem o městě, rodné zemi, případně celých Čechách. Pokud někdo nemá domov, u mužů to většinou souvisí nějakým způsobem s penězi („člověk nemá peníze a nedokázal si vybudovat určité hodnoty“). V poslední otázce ženy opět nejvíce odpovídaly, že pokud se netěšíme domů, jedná se převážně o problémy doma, muži za tím vidí povinnosti – práci, domácí práce, úkoly („když víme, že po příchodu člověka čeká jistá práce, psaní úkolů, učení se“).

3.2.3.5 Rozdíly v konceptualizaci na základě vzdělání

Nejvíce dotazovaných osob bylo středoškolského vzdělání, a to celkem 71 respondentů, vysokoškolské vzdělání mělo 31 dotazovaných, vyšší odborné 7 a základní pouze 3 respondenti. V tomto případě nebyl zjištěn žádný velký rozdíl v konceptualizaci. Zjistili jsme pouze, že respondenti se základním vzděláním ani v jednom případě nespojují domov s češtvím, jazykem ani se svým okolím a pro respondenty se středoškolským vzděláním a vyšším má DOMOV i materiální hodnotu. Vzhledem k tak malému počtu respondentů se základním vzděláním nemůžeme tento rozdíl brát jako vypovídající. Proto můžeme konstatovat, že **konceptualizace domova není závislá na vzdělání respondentů**.

3.3 Závěrečné hodnocení a výsledky šetření

K výsledkům, které dále představujeme, jsme dospěli na základě dětských kreseb a dotazníků, jež vyplnili respondenti různého věku (viz 3.1 a 3.2). S oporou ve studii

věnující se analogickému pojmu v polském obrazu světa (Bartmiński – Bielińska-Gardziel, 2012) jsme vyčlenili následující aspekty pojmu DOMOV, které se ve shromážděném materiálu ukázaly:

A. Prostorový aspekt

Prostorový aspekt ve smyslu místa bydliště a místa našeho narození představuje základ zkoumaného pojmu. Pojem DOMOV vnímá 95% respondentů jako³⁰:

- Místo bydliště: tam, kde bydlíme, náš byt, dům, obec, vlast.
- Místo narození: odkud pocházíme, spojené s našimi vzpomínkami z dětství.

Máme k němu citově blízko. Místo, kam se respondenti rádi vrací – na rozdíl od toho, kde jsou „nyní“. Pokud jsme někde daleko, těšíme se domů, přesně víme, kde je náš domov (blízkost X dálka).

B. Fyzický aspekt³¹

Děti nakreslily dům, který má určitý vzhled: stěny, okna, dveře a komín, ze kterého obvykle vychází kouř, označující přítomnost lidí. Za fyzický aspekt považujeme místo pro bydlení (jednotlivce, skupiny) – tj. stavba, dům, byt, místnost, která je charakterizována specifickými rysy (výškou a plochou). Jak jsme již nastínili, prototypem domova je dům – stavba mající konkrétní fyzikální charakteristiku a stávající se místem bydlení pro lidi.

Na tento fyzický aspekt respondenti upozorňovali nejčastěji. Domnívají se, že domov v podobě domu nebo bytu by měl mít každý.³² Pokud tomu tak není, člověk je označován za bezdomovce. Pod pojmem DOMOV si 80 % respondentů představuje „svůj konkrétní dům či byt“, místo ohraničené stěnami a oddělené od světa kolem.³³

Tento dům, byt, místnost si měníme ke svému obrazu, pečujeme o něj, vybavujeme si ho věcmi, které potřebujeme k životu a které jsou nám drahé. K fyzickému aspektu

³⁰ Konkrétně 50 % respondentů uvedlo jen místo bydliště, 10 % respondentů pouze místo narození a obě dvě konotační centra pak uvedlo 40 % respondentů.

³¹ Vaňková (2012) mluví o materiálně-praktické rovině. Tento aspekt byl však uveden tak, aby vystihoval výsledky dotazníkového šetření.

³² Svůj vlastní domov jakožto určité vlastnictví, místo, kde se každý cítí doma.

³³ Vycházíme z veškerých dotazníků, pohlaví, věk ani vzdělání již nezohledňujeme.

náleží praktická stránka domova – stavíme dům, budujeme ho, předěláváme. K této stránce patří i nejrůznější povinnosti („*doma uklízíme, abychom tam měli čisto a útulno*“).

C. Funkční aspekt

Do tohoto aspektu náleží uspokojování základních lidských potřeb. Mohli bychom vyjít z Maslowovy pyramidy lidských potřeb (příloha 2), na jejímž základě ukážeme, jak domov uspokojuje lidské potřeby. Jednotlivé potřeby vytváří podle Maslowa hierarchizovanou strukturu, již lze zobrazit jako pyramidu (srov. Vágnerová, 2005, s. 175). Základ této pyramidy, nejnižší stupeň, tvoří potřeby fyziologické a její vrchol potřeba seberealizace (Nakonečný, 1998, s. 467). Nejdříve jsou uspokojovány potřeby nižší a až následně potřeby na vyšších úrovních. Na nižších potřebách závisí potřeby vyšší, tedy všechny vyšší potřeby mohou být uspokojeny teprve poté, co byly uspokojeny potřeby nižší (Vágnerová, 2005, tamtéž).

➤ Fyziologické potřeby

„Mezi fyziologické potřeby patří potřeba přijímání potravy, tekutin, dýchání a vylučování, přiměřené teploty, rozmnožování, pohybu a aktivity a také odpočinku, spánku a jejich střídání. Patří sem rovněž potřeba určitého rytmu a tempa, přiměřené smyslové stimulace a potřeba vyhnout se bolesti“ (Kopřiva, 2005, s. 191).

Do těchto potřeb umístili respondenti dotazníku v souvislosti s domovem zejména jídlo, spánek, vyměšování a hygienu. Sami respondenti uváděli, že s domovem tyto potřeby souvisí. Potřebujeme uspokojit hlad nebo se jen těšíme na dobré jídlo doma. Domov poskytuje také spánek a odpočinek – po náročném dni v práci či ve škole se těšíme na odpočinek doma. Zabezpečuje osobní hygienu – doma se myjeme, těšíme se do vany, do sprchy. Taktéž chrání před chladem a před zimou. Od toho se odvíjí konotace vyjádřená kolokací „teplo domova.“

➤ Potřeba bezpečí

Domov nám poskytuje bezpečí ve smyslu duševním i fyzickým. Fyzickým bezpečím se rozumí potřeba přístřeší, bezpečím duševním potom ochrana, jistota, stálost a řád. Domov dává pocit bezpečí a útočiště, který respondenti zdůrazňovali nejčastěji – S tím souvisí vědomí, že se za nás někdo, zejména naše rodina, postaví, pomůže nám, podporuje nás apod.

➤ Potřeba lásky

Do okruhu této potřeby lze zahrnout i širě vzato sociální potřebu – potřebu společnosti. Podle Kopřivy (2005, s. 196) máme potřebu patřit „někam a k někomu“. Potřebujeme sounáležitost, chceme být společně s rodinou, ale i s ostatními blízkými lidmi. Trávíme spolu čas, chceme být spolu. Potřebujeme být milováni a milovat a doma nacházíme cit, který nám poskytuje právě rodina a blízcí lidé.

➤ Potřeba uznání

Podle Kopřivy je důležitá i „potřeba být přijímán, respektován a oceňován jako důležitá, kompetentní a hodnotná osoba“ (Kopřiva, 2005, s. 199). I tuto potřebu doma naplňuje rodina nebo blízcí lidé.

➤ Potřeba seberealizace

Doma mají respondenti možnost sebeuskutečnění, mohou „být sví“. „*Doma si nemusíme na nic hrát a můžeme být sami sebou.*“ Stává se místem, odkud můžeme tvořit, objevovat, něco v životě dokázat.

D. Emoční aspekt

Funkční i sociální aspekt se prostupují s aspektem emočním. S domovem máme spojeny pozitivní konotace, máme k němu silné citové vazby. Je spojen s atmosférou vzájemného uznání, s láskou a laskavostí, ochotou ke komunikaci a vzájemné pomoci, s důvěrou. Doma se cítíme uvolnění. Nezanedbatelným aspektem, který již oblast emocí překračuje, je sdílení společných vzorců chování a společných hodnot.

Závěr

Předkládaná práce se zabývala konceptualizací domova u českých mluvčích. První část charakterizuje teoretická východiska práce, tj. principy kognitivní lingvistiky a etnolingvistiky, pojem jazykového obrazu světa, kulturně klíčových slov aj. Každý jazyk je interpretací skutečnosti, obsahuje představy a soudy o světě. Ty se odrážejí ve významové struktuře jazyka, v gramatice, lexikální zásobě a frazeologii. V tomto kontextu jsme poukázali na *domov* jako české klíčové slovo a vysvětlili jeho významové aspekty.

Úkolem práce bylo zkoumat konceptualizaci domova u českých mluvčích, a to na základě kresby a dotazníku. Kresba byla využita na malém vzorku předškolních dětí, a to ve srovnání s konceptualizací domova v kresbě dětí z první a druhé třídy základní školy. Dotazníkové šetření probíhalo u českých mluvčích různého věku, pohlaví a vzdělání. Z analýzy vyplynulo, že konceptualizace domova se u respondentů pod vlivem těchto aspektů v zásadě nemění, ale v průběhu věku se vyvíjí a obměňují se preference jednotlivých významových okruhů.

V předškolním věku děti zohledňují nejvíce fyzický aspekt DOMOVA (na každém obrázku se objevil dům). Přibližně v polovině případů se jednalo o realistické zobrazení domu, ve kterém děti žijí. Druhá polovina kreseb představovala ideální dům, ve kterém by děti žít chtěly. K fyzickému aspektu se poté přidávají aspekty další, jak je vidět v kresbách školních dětí a poté i na základě dotazníků. Ve starším školním věku už je DOMOV chápán ve všech svých aspektech/rovinách. Jediným aspektem, který se nám v dotazníku neprokázal, je transcendentální;³⁴ nezmiňoval ho ani jeden z respondentů, proto jsme ho dále nezohledňovali.

U předškolních dětí se v kresbě neobjevily všechny roviny podle Vaňkové (2012) ani významové aspekty, které se nám ukázaly na základě dotazníků. Děti je nebyly schopny všechny nakreslit, některé dokázaly popsat jen v rozhovoru. V mladším školním věku už do kresby pronikalo více těchto aspektů (zejm. aspekt sociální), ale teprve v dotaznicích se ukázal celistvý obraz domova.

Dotazníkového šetření se účastnilo 112 respondentů. Většina z nich (95 %) zohledňovala primárně fyzický a prostorový aspekt DOMOVA – „*místo, dům, kde bydlím a kde jsem vyrůstala*“. Při bližším zkoumání se u žen vyskytoval častěji sociální a emoční aspekt – „*domovem je rodina a místo, kde se cítím v bezpečí*“. Muži naproti tomu často

³⁴ O kterém se zmiňuje ve své stati (zejm. v souvislosti s literárními texty) Vaňková (2012).

kladli důraz na materiální aspekt a vlastnictví, tedy na věci, které mají doma, např. automobil či televizor. V rámci skupin s odlišným vzděláním k žádným větším odlišnostem nedocházelo. U respondentů starších 26 let domov asociovaly vzpomínky na minulost, především na dětství, a u osob od 45 let převládal sociální aspekt DOMOVA.

Domov je pro respondenty jednou z nejdůležitějších hodnot v životě. „*Doma jsou věci tak, jak jsou ve skutečnosti - bez cenzury a korekcí pro vnější svět; doma je někdy klid a někdy bouřlivo, ale vždycky láskyplno; doma jsou naše večery a víkendy a společné zážitky; doma je teplo, útulno, vždy teplý čaj, domácí chléb a něco dobrého na zub, často oheň v kamnech a možnost horké vany; doma jsou ti, které milujeme - dvounozí i čtyřnozí; doma jsou naše vlastní pravidla, naše příběhy, naše víra a naše přesvědčení; doma jsou naše knihy, naše hudba, naše obrazy; doma jsou naše tvůrčí okamžiky, okamžiky radosti i smutku; doma je celá velká rodina. Doma jsme my.*“

Domov vytváříme my a lidé kolem nás, zakládá naši identitu, je neoddělitelnou součástí našeho života. Tuto pojmovou náplň spojenou s domovem ukázalo naše šetření zcela jednoznačně, podobně jako dříve uskutečněné výzkumy spojené s jazykovými a textovými zdroji (viz výše). Opravdu bychom tedy mohli *domov* považovat za jedno z českých klíčových slov.

Seznam použité literatury

Literatura

BARTMIŃSKI, J., BIELIŃSKA-GARDZIEL, I.: „Językowo-kulturowy obraz DOMU w polszczyźnie“. In: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*. Lublin: UMCS, 2012.

BARTMIŃSKI, J.: „Čím se zabývá etnolingvistika“. In: *Slovo a smysl*, 8, 2008a, s. 299-309.

BARTMIŃSKI, J.: „Některé sporné problémy etnolingvistiky“. In: *Slovo a smysl*, 8, 2008b.

BARTMIŃSKI, J.: „Jaké hodnoty spoluutvářejí jazykový obraz světa Slovanů?“ In: *Slovo a slovesnost*, 71, 2010, s. 329 – 339.

BARTMIŃSKI, J.: „Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata“. In: *Językowy obraz świata*. Lublin: UMCS, 1999, s. 103 – 119.

BARTMIŃSKI, J.: „Styl potoczny“. In: *Współczesny język polski*. Lublin: UMCS, 2001, s. 115 – 133.

BARTMIŃSKI, J.: The Polish DOM (house/ home) in its physical, social, and cultural aspects. In: *Aspects of cognitive ethnolinguistics*. London: Equinox, 2009, s. 149-161.

BARTMIŃSKI, J.: The Polish OJCZYŻNA (homeland): its base stereotype and ideological profiles. In: *Aspects of cognitive ethnolinguistics*. London: Equinox, 2009, s. 162 – 177.

ČERMÁK, F. a kol.: *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Praha: Leda, 2009.

DANAHER, D. S.: „Translating Havel: Three key words (domov, svědomí, and klid)“. In: *Slovo a slovesnost*, 71, 2010, č. 4, s. 250-259.

DAVIDO, R.: *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha: Portál, 2001.

Encyklopedický slovník češtiny. Praha: NLN, 2002.

GRZEGORCZYKOWA, R.: „Problémy pojetí jazykového obrazu světa v perspektivě srovnávacích výzkumů“. In: *Slovo a slovesnost*, 71, 2010, č. 4.

JUNGMANN, J.: *Slovník česko-německý*. Praha: Academia, 1990.

KOPŘIVA, P. a kol.: *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2005.

LAKOFF, G., JOHNSON, M.: *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002.

LAKOFF, G.: *Ženy, oheň a nebezpečné věci: co kategorie vypovídají o naší mysli*. Praha: Triáda, 2006.

NAKONEČNÝ, M.: *Základy psychologie*. Praha: Academia, 1998.

- Příruční slovník jazyka českého*. Praha: Školní nakladatelství, 1938 – 1940.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha: Academia, 1994.
- STADLEROVÁ a kol.: *Po O: východiska a inspirace pro výtvarnou tvorbu dětí v předškolním vzdělávání*. Brno: Masarykova univerzita, 2011.
- ŠICKOVÁ-FABRICI J.: *Základy arteterapie*. Praha: Portál, 2002.
- ŠTURMA, J., VÁGNEROVÁ, M.: *Kresba postavy: Modifikace testu F. Goodenoughové*. Bratislava: Psychodiagnostické a didaktické testy, n. p., 1982.
- ŠVANCARA, J.: *Kompendium vývojové psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- THAGARD, P.: *Úvod do kognitivní vědy*. Praha: Portál, 2001.
- UŽDIL, J.: *Výtvarná výchova v předškolním věku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980.
- UŽDIL, J.: *Čáry, klikyháky, paňáci a auta. Výtvarný projev a psychický život dítěte*. Praha: SPN, 1974.
- VÁGNEROVÁ M.: *Vývojová psychologie: dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000.
- VÁGNEROVÁ, M.: *Základy psychologie*. Praha: Karolinum, 2005.
- VAŇKOVÁ I.: „Bud’te v pohodě! (*Pohoda* jako české klíčové slovo)“ In: I. Vaňková – J. Pacovská (eds.): *Obraz člověka v jazyce*. Praha: Univerzita Karlova – Filozofická fakulta, ÚČJTK, 2010, s. 31 – 57.
- VAŇKOVÁ, I. a kol.: *Co na srdci, to na jazyku*. Praha: Karolinum, 2005.
- VAŇKOVÁ, I.: „Člověk a jazykový obraz (přirozeného) světa“. In: *Slovo a slovesnost*, 60, 1999, č. 4, s. 283-292.
- VAŇKOVÁ, I.: „Dům i Domov v češskoj jazykovej kartine mira“. In: *Wartości w językowo-kulturowym obrazie świata Słowian i ich sąsiadów*. Lublin: UMCS, 2012.
- VAŇKOVÁ, I.: „Kognitivně-kulturní inspirace z Polska“. In: *Slovo a slovesnost*, 60, 1999, č. 4, s. 214-224.
- VAŇKOVÁ, I.: „Obraz světa v mateřském jazyce“. In: Vaňková, I. (ed.): *Obraz světa v jazyce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze Filozofická Fakulta, 2001, s. 19-28.
- VAŇKOVÁ, I.: *Nádoba plná řeči. Člověk, řeč a přirozený svět*. Praha: Karolinum, 2007.
- WIERZBICKA, A.: *Understanding Cultures through Their Key Words*. New York – Oxford: Oxford University Press, 1997
- ZIÓŁKOWSKI, M.: „Jazykový obraz světa. Slovníkové heslo“. In: *Slovo a smysl*, 4, 2007, č. 8. s. 340–342.

Internetové zdroje

Česky národní korpus – SYN2010. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha, 2010.
Dostupné z WWW: < <http://www.korpus.cz> >.

Językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym [online].
In www.ispan.waw.pl, 2014 [cit. 2014-03-10]. Dostupné z WWW:
<<http://ispan.waw.pl/default/pl/projekty-naukowe/eurojos>>

Seznam obrázků, tabulek a grafů

Obrázky

Obrázek 1 Dominik, 6 let; dítě č. 1	27
Obrázek 2 Lucka, 5 let; dítě č. 2	28
Obrázek 3 Sára, 6 let; dítě č. 3	29
Obrázek 4 Kryštof, 5 let; dítě č. 4	30
Obrázek 5 Kubova kresba, dítě č. 5	31
Obrázek 6 Iveta, 4,5 let; dítě č. 6	31
Obrázek 7 Tomáš, 6 let; dítě č. 7	31
Obrázek 8 Adam, 5 let; dítě č. 8	31
Obrázek 9 Julie, 7 let	34
Obrázek 10 Vašek, 7 let	34
Obrázek 11 Markéta, 8 let	35
Obrázek 12 Lukáš, 8 let	36

Tabulky

Tabulka 1 Frekvence jednotlivých atributů	32
---	----

Grafy

Graf 1 Věk respondentů	38
Graf 2 Pohlaví respondentů	39
Graf 3 Dosažené vzdělání respondentů	39
Graf 4 Asociace spojené s domovem	42
Graf 5 Ukázka toho, na co se doma nejvíce těšíme	45
Graf 6 Ukázka toho, na co se doma netěšíme	46

Seznam příloh

Příloha 1 Dotazník použitý k výzkumu

Příloha 2 Maslowova pyramida lidských potřeb

Přílohy

Příloha 1 Dotazník použitý k výzkumu

Dotazník k bakalářské práci

Dobrý den,

Ráda bych Vás požádala o vyplnění dotazníku k mé bakalářské práci. Účelem tohoto dotazníku je zjistit, jak chápeme **domov**. Odpovědi na jednotlivé otázky prosím dopište/zaškrtněte do dotazníku. Dotazník je zcela anonymní a jeho vyplnění Vám zabere pár minut a mně tím pomůžete s výzkumem.

Děkuji za Vaši ochotu a čas.

Jaký je Váš věk: pod 18 let
 18 - 25 let
 26 - 45 let
 46 - 60 let
 nad 60 let

Pohlaví: žena muž

Dosažené vzdělání:

vysokoškolské středoškolské
 jiné: (vypište) _____

1. Co je podle Vás domov?

2. Co je pro Vás spojeno s domovem?

3. Co všechno je doma?

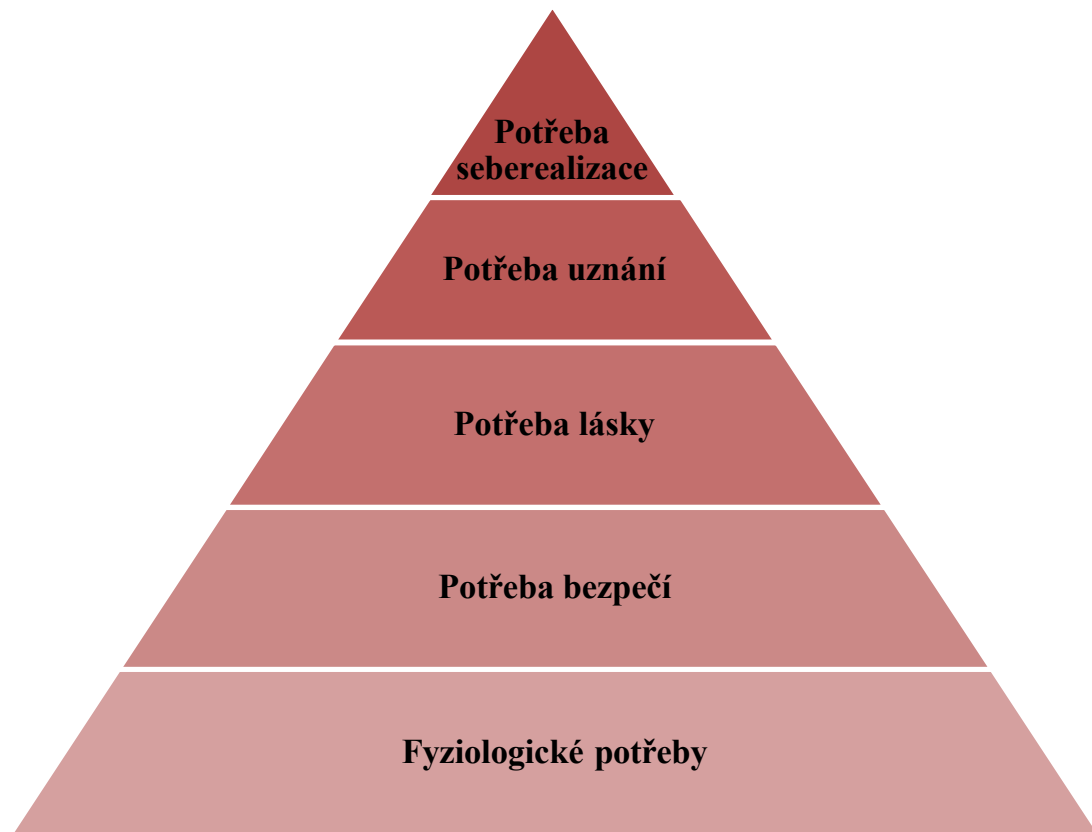
4. Co je pro Vás opakem domova?

5. Co je spojeno s tím, že někdo nemá domov?

6. Když se někdo těší domů, na co se může těšit?

7. Když se někdo netěší domů, proč asi?

Příloha 2 Maslowova pyramida lidských potřeb

Zdroj: autorka, podle Nakonečný, 1998, s. 469.